

Marja Mustakallio

MATARENGIN OPISTO

Kansanopistoaatetta ja assimilaatiota

I JOHDANTO

Tehtävänkuvaus

Totuus- ja sovintokomitean minulle antama tutkimustehtävä koskee Matarenkiin vuonna 1899 perustettua kansanopistoa, jonka virallinen nimi oli *Tornedalens lantmanna- och folkhögskola*. Tehtäväkuva jakautuu kahtia. Ensimmäiseksi luon katsauksen koulun perustamiseen liittyviin historiallisiin vaiheisiin ja ideologisiin näkökohtiin. Toinen osa tehtävää on tutkimus, jonka avulla tarkastelen kansanopiston roolia assimilaatiopolitiikassa, erityisesti suhteessa tornionlaaksolaisten naisten emansipaatioon. Lähtökohtana on kysymys, missä laajuudessa ja millä tavoin kansanopisto ruotsin kielen ja ruotsalaisten kulttuuristen ideaalien välittäjänä vaikutti opistoa vuosina 1899–1958 aikana käyneiden naisten elämään suhteessa ammatinvalintaan, jatkokoulutukseen, ammattiuraan ja paikkakunnalta poismuuttoon.¹

Kiteytän tehtäväni kahteen kysymykseen: miksi kansanopisto tuli juuri Matarenkiin, ja mitä sen käyneille naisille tapahtui opistovuoden jälkeen? Assimilaatiolla ymmärrän ennen kaikkea kielenvaihtoa ja kulttuuristen käytäntöjen omaksumista. Emansipaatio näyttäytyy itsenäisissä valinnoissa esimerkiksi koulutuksen, ammatin, asuinpaikan ja puolison suhteen. Assimilaatio ja emansipaatio ovat kaiken aikaa jännitteisessä suhteessa toisiinsa.

Käytän tässä selvityksessä koko ajan nimitystä suomi ja suomen kieli; tätä termiä käytetään aineistossani. Muutamasta kansanopiston entisen oppilaan suomenkielisestä kirjeestä selviää, että suomenkieliset puhuivat Tornionlaakson suomea eli nykytermein meänkieltä. Jotkut säätyläistöön kuuluneet suomea opiskelleet olivat varmastikin olleet tekemisissä silloisen suomen kirjakielen kanssa.

Tarkastellessani kansanopiston perustamista ja sen suojissa tapahtunutta assimilaatioon tähdännyttä toimintaa yritän hahmottaa, kuka teki mitäkin suhteessa kansanopistoon: milloin toimija oli valtion edustaja hallitus- tai läänintasolla, milloin toimija edusti kirkkoa tai kuntaa. Toisaalta tuon esille myös sen, mitkä toimet olivat yksittäisten ihmisten aiheuttamia. Yritän valaista sitä, mikä sai yksittäiset ihmiset toimimaan, mikä oli heidän motiivinsa ja taustavoimansa.

Kun opisto avattiin syksyllä 1899, nimi oli ruotsiksi *Tornedalens lantmanna- och folkhögskola*. Suomen kielellä koulusta puhuttiin Matarengin opistona². Tätä nimeä käytettiin esimerkiksi

---

¹”Kunskapsöversikten ska presentera historiska och ideologiska perspektiv på skolans uppförande. Studien ska granska folkhögskolans roll i assimileringpolitiken, särskilt i relation till kvinnors emancipation i Tornedalen. Studien tar sin utgångspunkt i den övergripande frågan, i vilken utsträckning och på vilket sätt folkhögskolan som förmedlare av svenskt språk och svenska kulturella ideal kom att påverka kvinnor, som varit elever vid skolan mellan 1899–1958, vad gäller yrkesval, vidareutbildning och karriärväg samt utflyttning.”

² Opiston 100-vuotisjuhlakirjassa nimi on *Tornedalens Folkhögskola*. *’Matarengin opisto’*. Pekkari (red.) 1999.

Haaparannanlehdessä. Käytän myös nimityksiä kansanopisto, opisto ja koulu. Varsinaisesta kansanopistokurssista käytän nimitystä talvikurssi tai kansanopistokurssi.

Aluksi myös maamieskoulu oli osa koko kansanopistokurssia. Maamieskoulu eriytyi jo toisena toimintavuonna omaksi linjakseen ja siirtyi lopulta vuonna 1952 kokonaan toiseen paikkaan, Vojakkalaan, noin 60 kilometriä Tornionjokilaaksoa etelään. Kotitalouskoulu³ (*lanthushållsskolan*) alkoi kansanopiston kesäkurssina vuonna 1913, samana vuonna kuin Ruotsin muutkin kotitalouskoulut aloittivat toimintansa. Ensimmäisten kahdeksantoista vuoden ajan kurssi kesti 12 viikkoa, vuonna 1931 pituudeksi vakiintui 22 viikkoa. Kotitalouskoulu toimi siis sen ajan vuodesta, kun koulun tilat olivat vapaina talvikurssilta. Kotitalouskoulu siirtyi yhtä aikaa maamieskoulun kanssa Vojakkalaan.

Vuosina 1911–1914 kansanopistossa toimi myös toinen vuosikurssi. Vuosien tauon jälkeen siitä tuli vakinainen osa opetusta vuonna 1943. Ensimmäinen vuosikurssi jakautui lukuvuodesta 1949–1950 lähtien käytännölliseen ja teoreettiseen linjaan. Lukuvuosina 1951–1952 ja 1952–1953 koulussa tarjottiin myös kolmas vuosikurssi eli jatkokurssi.

1950-luvun lopulla opistossa ja sen ympärillä käytiin voimakasta keskustelua suomen kielen asemasta, ja opisto alkoi suuntautua Pohjoiskalotin yhteistyöhön. Opistoon hakeutuneet hallitsivat tuolloin pääosin ruotsin kielen, vaikka vasta vuonna 1965 oppilasyhdistyksen *Gränsen*-lehdestä oli luettavissa, että nyt kaikki uudet opiskelijat osasivat ruotsia. Katson, että opiston ruotsalaistamistoimet oli saatettu päätökseen 1960-luvun alkuun mennessä enkä näin ollen ole ottanut syvemmän tarkastelun kohteeksi sitä myöhempää aikaa.

Tornionlaakson kansanopistosta ei ole kirjoitettu varsinaista kriittistä historiaa. Kolme juhlakirjaa vuosilta 1924, 1949 ja 1999 ovat koulun omia julkaisuja. Hannu Mustakallio (1994) ja Lars Elenius (2001) sivuavat tutkimuksissaan Matarengin opistoa. Marianne Marcusdotter ja Göran Sallnäs (2006) käsittelevät Elisabeth ja Ludvig de Vylдерin⁴ elämäkerrassaan myös Matarengin kansanopistoa. Myös kahdessa opinnäytetyössä käsitellään Matarengin opistoa. Peter Wiss (1995) pohtii kansanopiston perustamisen taustalla olevia motiiveja. Hanna Henriksson (2000) arvioi puolestaan kahden Norrbottenin opiston toimenpiteitä ruotsalaisuuden edistämiseksi painotuksen ollessa Bodenin kansanopistossa.

Naisia koskeva tutkimus

Varsinainen assimilaatiota koskeva tutkimus rajoittuu kansanopiston käyneisiin naisiin. Komission aihevalintaan lienee vaikuttanut ”yleinen käsitys”, johon Tornionlaaksossa usein törmää, että naiset muuttavat alueelta pois, ”etelään”, ruotsinkieliseen maailmaan. Samaan suuntaan viittaisi myös se, että meänkielen on katsottu säilyneen parhaiten miesten käyttämässä sanastossa.

---

³ Olen valinnut suomenkieliseksi termiksi *kotitalouskoulun*, joka nimi oli myös Peräpohjolan opiston vastaavalla kurssilla.

⁴ Kirjoitan de Vylдерin nimen pienellä d-kirjaimella. Nimen kirjoittamisen käytännöistä Marcusdotter & Sallnäs 2006, 99.

Itse olen työssäni Övertorneån seurakunnan kanttorina kohdannut usein jo eläkeikäisiä ihmisiä, joiden äidit ovat kotoisin Suomesta. Myös Ester Cullblom (1999) – Matarengin opiston oppilas lukuvuodelta 1952–1953 – korostaa, että ruotsalaiset naiset muuttivat pois Tornionlaaksosta. Tuota ”naistyhjiötä” täyttivät etenkin toisen maailmansodan jälkeen Ruotsin Tornionlaaksoon Suomesta muuttaneet piit. Cullblom siteeraa Statistiska centralbyrån (SCB) tilastoa, joka osoittaa, että vielä vuonna 1999 yli 18-vuotiaita Suomessa syntyneitä naisia oli kaikista naisista Pajalassa 19 %, Övertorneålla 34 % ja Haaparannassa 52 %.

Johonkin nämä Ruotsissa syntyneet tornionlaaksolaiset naiset ovat hävinneet. On mahdotonta saada selville, kuinka moni kunnasta pois muuttaneista naisista oli käynyt Matarengin kansanopiston, mutta selvityksessäni on mahdollista saada edes jonkinlainen käsitys siitä, mihin kansanopiston käyneet naiset myöhemmin päätyivät. Yritän valaista myös sitä, miten tietoinen – ja joskus peitetympi – assimilaatiopolitiikka vaikutti naisten kohtaloihin. Vaikka esitänkin tässä selvityksessä lukuja, ne eivät ole monestakaan syystä tilastollisesti luotettavia, ainoastaan suuntaa antavia.

Selvityksessä tarkastelen kansanopistoa ja sen naispuolisia oppilaita vuosien 1899–1958 aikana. Kotitalouskoulun oppilaat ovat mukana siihen asti, kun koulu sijaitsi Matarengissa, eli vuoteen 1952. Tarkastelun loppuvuodeksi valikoitui 1958 sen vuoksi, että koulun oppilasyhdistyksen lehdessä lakattiin sen jälkeen kertomasta entisten oppilaiden kuulumisia. Käytännössä tarkastelussa ovat mukana vielä syksyllä 1958 syksyllä opintonsa aloittaneet lukuvuoden 1958–1959 oppilaat. Aikarajaus on osuva myös siksi, että yksi ruotsalaistamisen käytännön toteutus, ruotsalaisuuden juhla (*Svenska festen*) järjestettiin viimeisen kerran keväällä 1958.

Olen poiminut Matarengin opiston vuosikertomuksista ja oppilasyhdistyksen lehdistä opistoa käyneet naiset, joita on yhteensä 2 366. Ensimmäinen pieni lehti ilmestyi vuosikertomuksen muodossa 1902 (johtaja de Vylderin toimittamana), seuraavat lehdet ilmestyivät nimellä *Matarengi* vuosina 1916–1921 (vastaavina toimittajina Einar Bohlin ja Erik Eriksson). Tauon jälkeen lehti ilmestyi jälleen vuodesta 1937 lukien, nyt nimellä *Medlemsblad Tornedalens elevförbund*. Vuonna 1959 oppilasyhdistyksen lehden nimeksi tuli *Gränsen*. Vastaavana toimittajana on aina ollut joku opiston opettajista.

Jo tutkimusnäkökulma tekee selvityksestä emansipatorisen ja nostaa naiset marginaalista keskiöön. Tämän selvityksen avulla teen naisia näkyviksi. Silloin tällöin kansanopiston naisten kanssa ”seurustellessani” olen törmännyt ihmisiin, joiden on ollut vaikea ymmärtää tutkimuksen rajaamista naisiin. ”Voi, miehiä sitä pitäisi nostaa esille, niillä ne ovat asiat huonosti, naiset täällä on aina pärjänneet, niitten on vain pitänyt osata hoitaa hommat!” Olen kuitenkin pitäytynyt naisiin. Näytelmän pääosat on nyt jaettu naisille. Kuuntelen heitä ja yritän ymmärtää.

Oman position vaikutus

Tutkijan ja tutkimuskohteen suhde on monimutkainen. Molemmat vaikuttavat kaiken aikaa toisiinsa. En voi olla tutkijana täysin objektiivinen, vaikka kuinka noudattaisin tieteellisiä sääntöjä. Ihmisen kokemukset vaikuttavat aina siihen, mitä ja millä menetelmillä hän tutkii.

Matarengin opistoon tutustuin vasta kesällä 2000, kun olin muuttanut entiseen kotikuntaani Suomen puolen Ylitorniolle ja tarvitsin mikrofiliemien lukulaitetta lukeakseni musiikkitieteen väitöskirjaani varten Fanny Hensel Mendelssohnin (1805–1847) kirjeitä. Kansanopiston rehtorin entisessä asuintalossa sijaitsi tuolloin Pohjoiskalottikirjasto ja sen yläkerrassa mikrofiliemien lukulaite. Enemmän tutustuin kansanopistoon, kun muutin itse Matarenkiin ja olin alkanut tutkia 1800-luvun tornionlaaksolaista musiikkielämää.

Suomen puolella oli minulle tuttu kansanopisto. Ylitornion kristillisellä kansanopistolla olin varhaisnuorena hiihtänyt talvipäivillä ja vähän myöhemmin istunut ruokasalin pöydän ääressä ihmettelemässä, mitä merkitsee yhdistää taistelu ja rukousiljaisuus. Kansanopiston keittiöstä noudin lukioaikana säännöllisesti laskiämpärilliset ruoan tähteitä kotimme navettaan, pappilan lampaiden ravinnoksi.

Oma varttumiseni aikuiseksi alkoi kansanopiston talvikurssilla Viittakiven kansainvälisessä kansankorkeakoulussa Hauholla Etelä-Hämeessä. Olin nuori ja vastaanottavainen; opistovuosi tuli näyttämään suuntaa koko elämälleni. Omiin opistokokemuksiin olen palannut koko ajan tarkastellessani Matarengin opistoa ja sen naisia, tyttöjä. On ollut helppoa eläytyä.

Asun maantieteellisesti keskellä tarkasteltavaa aluetta. Tunnen lähialueen kylät. Voin sanoa, että tietynnimiset ihmiset asuvat tietyissä kylissä. Matarengin lähellä olen kulkenut vaaroilla ja metsissä polkupyörällä, vähän edempänä olen yrittänyt ymmärtää tätä jokilaaksoa auton ratissa. Mutta en ole kotoisin täältä, en tiedä kuka on sukua kenellekin. Jo Pajalan ja vanhan Nedertorneån kylät ovat minulle vieraita. Puhumattakaan Kainuunjokilaakson ruotsinkielisistä kylistä – tai Jällivaarasta ja Kiirunasta. Niinpä kun tilastoin eri kylistä kotoisin olevia tyttöjä, huomasin olevani sitä suurpiirteisempi kylien kanssa, mitä kauemmas maantieteellisesti omasta alueestani kylät sijoittuivat. Kalixista etelään sijoitin usein kylät vain saman paikkakunnan alle. Arvioin toki mielessäni, ettei ratkaisulla ollut merkitystä tuloksen kannalta.

Olen itse suomenkielinen. Ymmärrän, puhun ja kirjoitan ruotsia, mutta en siten kuin syntyperäinen ruotsinkielinen tai Ruotsissa koulunsa käynyt. Kun aineistossa alkoi olla paljon ruotsinkielistä sukunimistöä ja kyliä, siirsin ne vaistomaisesti kauas ja tuntemattomiksi. Hermostutti, kun tiettyjä ruotsinkielisiä sukunimiä tuli sivukaupalla tai jos sukunimet olivat suomenkieliselle mielelleni aivan kummallisia. Entä sitten Ruotsin puolella olevat ”suomenkieliset” paikannimet? Aluksi ajattelin, että kansanopiston henkilökunta ummikkoina oli kirjannut jonkin nimen väärin. Sitäkin kyllä tapahtui, ja aivan liian usein. Mutta suomalainen kielikorvani korjasi esimerkiksi Nuoksujärven heti Nuoksujärveksi. Google-hakujen avulla saatoin onneksi helposti todentaa, että kyllä tuonniminenkin kylä on olemassa. Näin samalla, missä se sijaitsee. Oma kuvani suomalaisalueen maantieteestä tuli laajemmaksi ja yksityiskohtaisemmaksi.

II KANSANOPISTOLIIKE

Kansanopistojen historiaa

Kansanopistoja perustettiin 1840-luvulla aluksi Tanskaan, mistä kansanopistoate ja -liike on peräisin. Liike levisi muihin pohjoismaihin. Ensimmäiset opistot perustettiin Ruotsiin vuonna 1868,

Norjaan 1864 ja Suomeen 1889 sekä Pohjois-Saksaan 1900-luvun alkupuolella. Tanskan ensimmäinen opisto sijaitsi aluksi Tanskan ja Saksan välisellä raja-alueella Röddingessä Slesvigissä. Kun alue menetettiin Saksalle, opisto siirtyi Askoviin. Ensimmäiset ruotsalaiset kansanopistot Önnestad ja Hvilan sijaitsivat Skånessa, Lunnevadin kansanopisto Itägöötanmaalla.

Pohjois-Ruotsiin kansanopistoliike rantautui vuonna 1896, jolloin kansanopisto perustettiin Bodeniin. Kolme vuotta myöhemmin perustettiin Matarengin opisto. Suomessa Peräpohjolan kansanopisto aloitti Alatorniolla 1901 ja Ylitornion kristillinen kansanopisto 1923 vain peninkulman päässä Matarengista. Pohjois-Suomeen oli perustettu maan ensimmäisten opistojen joukossa kansanopistot Liminkaan 1892 ja Haapavedelle 1896.⁵

Usein kansanopistoista puhutaan grundtvigilaisina opistoina. Nikolai Fredrik Severin Grundtvigin (1783–1872) innoittaman opistosuuntauksen lisäksi myös erilaisilla kansanliikkeillä ja poliittisilla suuntauksilla alkoi olla omia opistojaan. Etenkin Suomessa syntyi selkeä jako ”grundtvigilaisiin” ja kristillisiin opistoihin. Peräpohjolan opisto lukeutui edelliseen, Ylitornion opisto taas jälkimmäiseen. Ylitornion opiston tausta oli vanhoillislestadiolainen, mutta se ei ollut liikkeen keskusjohdon alainen, vaan sitä ylläpiti oma kannatusyhdistys.

Kansanopisto oli nuorisokoulu. Se oli useimmille opiskelijoille ainoa kansakoulun jälkeinen opiskelupaikka. Varsinkin alkuvuosikymmeninä opistojen oppilaat olivat taustaltaan talonpoikaisia nuoria. Voidaan sanoa, että opistot olivat talonpoikaiston väylä politiikkaan ja kulttuuriin⁶. Talonpoikaisto oli yhteiskunnan demokratisoitumisen myötä päässyt ja pääsemässä osaksi yhteiskunnallista hallintoa ja valtaa. Kansanopistoissa opittiin näissä tehtävissä tarvittavia kansalaistaitoja. Ruotsissa naiset saivat äänioikeuden vasta vuonna 1921, mikä vaikutti myös heidän asemaansa kansanopistoissa.

Tärkeä aate kansanopistojen taustalla oli kansallisromantiikka. Se merkitsi muun muassa isänmaallisuuden keskeistä asemaa opistotyössä; opistojen tuli syventää nuorison suhdetta kotiin, kotiseutuun ja isänmaahan. Tuli tuntea oman maan historia, tavat, saavutukset ja tietysti kieli. Kansallinen tehtävä merkitsi myös kansanomaisuutta. Sen myötä voitiin saavuttaa mahdollisimman laajat kansalaispiirit. Jossain määrin kotiseutu alkoi tulla jopa isänmaata tärkeämmäksi.⁷

Kansanopiston määritelmä ja tehtävä

Grundtvig painotti kansanopiston tehtävän olevan nuorisoa herättävä, sen tuli saada opiskelijat ajattelemaan ja tuntemaan itse. Nuorista piti yksinkertaisesti tulla ihmisiä. Koulun tuli olla kiinni nykyajassa, opettaa kansalaistaitoja, lisätä sivistystä sekä yhdistää teoriaa ja käytäntöä. ”Koulun tehtävä on herättäminen, herättää ymmärtämään, että ihminen on henkiolento, joka kuuluu yhteen kansaan, ja asettaa tämä kasvokkain todellisuuden kanssa – ei enempää.”⁸

---

⁵ Hannu Mustakallio 1994, 9.

⁶ Hannu Mustakallio 1994, 9.

⁷ Degerman 1968, 215.

⁸ ”Skolans uppgift är väckelse, att väcka till uppfattning att människan är ande och hör till ett folk, att ställa det ansikte mot ansikte med verkligheten – icke mera”, tiivistää Grundtvigia tutkinut Hal Koch. Degerman 1968, 47.

Kansanopistoissa ei annettu arvosanoja. Se oli opiskelijakeskeinen oppilaitos, jonka tuli saada opiskelijan oma ymmärrys liikkeelle.

Ruotsin kansanopistoja on pidetty tanskalaisia opistoja käytännöllisempinä. Vuoden 1906 kansanopistokokouksessa kirkollisasiainministeri Hugo Hammarskjöld ilmaisi tavoitteen seuraavasti: kansanopistojen tehtävä on herättää kansakunta elämään, opettaa nuoriso näkemään omin silmin, ajattelemaan itsenäisesti, tulemaan persoonallisuuksiksi⁹. Samassa kokouksessa päädyttiin seuraavaan yksimieliseen määritelmään kansanopistosta:

”Kansanopisto on oppilaitos, joka välittää nuorille aikuisille miehille ja naisille yleistä kansalaissivistystä, jossa painotetaan humanistista ja luonnontieteellistä opetusta, jolla herätetään ja kasvatetaan henkilökohtaiseen ajatteluun ja siveelliseen voimaan. Erityinen huomio pannaan oman maan tuntemiseen, sen historiallisen kehityksen ja nykyisten yhteiskunnallisten olosuhteiden tuntemiseen, sen henkisen ja aineellisen perustan tuntemiseen, sekä muutoin välitetään tietoja ja taitoja, jotka auttavat heitä työskentelemään voimallisesti tehtävissä, joita elämä tuo heille.”¹⁰

Jokakesäiset kansanopistokokoukset olivat tärkeitä foorumeita, joissa kansanopiston ideologiaa punnittiin. Niissä oli edustajia kaikista pohjoismaista. Myös Tornionlaakson kansanopiston opettajat osallistuivat keskusteluun. Johtaja de Vylderin (Matarengissa 1899–1911) ohella ainakin opettajat Josef Thorsson (1900–1905), David Jakobsson (1905–1909), Nils Palm (1910–1911) ja Fredrik Borelius (1915–1938) olivat aktiivisia osanottajia.¹¹

Ruotsin kansanopiston vuosikirjassa julkaistiin vuonna 1909 de Vylderin kirjoitus *Det andliga försvarsarbetet i översta Norrland*. Kahden vuoden kuluttua hänen teemansa oli *Ungdomsskolans mål och uppgift*. Siinä de Vylder tunnustautui täysin Grundtvigin perintöä kantavaksi: kansanopiston tärkein tehtävä oli luoda oppilaille mahdollisuus kasvaa ihmiseksi. Hän ei kieltänyt kaiken hyödyllisen oppimisen merkitystä, mutta korosti, että ihmiseksi kasvanut kyllä löytää myös paikkansa ja tehtävänsä elämässä¹². Nuoren täytyi ensiksi haluta jotakin. Toisaalta hänen tuli myös oppia tuntemaan aikaa, jossa hän eli, muutoin oli turha haaveilla tulevaisuuden rakentamisesta. Lisäksi nuoren oli opittava kantamaan vastuuta. Mutta nuori itse valitsi oman maailmankatsomuksensa ja mielipiteensä. Koulu ei voinut täyttää häntä esimerkiksi poliittisilla tai uskonnollisilla näkemyksillä. Yhteiskunnalliset erot ja ristiriidat eivät saaneet olla päälimmäisenä, vaan kansa täytyi pyrkiä yhdistämään vahvalla yhteenkuuluvuuden tunteella ja yleisellä hengellä. De Vylder peräänkuulutti kansaa yhdistävää yleissivistystä, joka olisi yhteinen eri koulumuodoille.

---

⁹ “[...] väcka nation till liv, lära ungdomen att se med egna ögon, att tänka självständigt, att bli personligheter.” Degerman 1968, 173.

¹⁰ ”Folkhögskolan är en sådan läroanstalt, som avser att åt vuxna unga män och kvinnor meddela en allmänt medborgerlig bildning, varvid en väsentlig vikt skall läggas vid en väckande, till personligt tankeliv samt sedlig kraft och styrka fostrande undervisning i humanistiska och naturvetenskapliga ämnen, med särskild hänsyn till att lärjungarna lära känna sitt eget land, dess historiska utveckling och nuvarande samhällsförhållanden, dess andliga och materiella hjälpkällor, samt att dem i övrigt bibringas de kunskaper, som kunna förhjälpas dem till ett kraftigt arbete på de uppgifter, som vänta dem i livet.” Degerman 1968, 174.

¹¹ Degerman 1968.

¹² “[...] tänk först på, att du blir en riktig människa, så finner du nog ditt arbete i samhället.” de Vylder 1911, 79.

De Vylder ajatteli, että jos oppilaista haluttiin kasvattaa persoonallisuuksia, myös opettajan oli oltava uskottava ja tehtävä työnsä heitä kunnioittavalla lämmöllä. Opettajan tuli aina pitäytyä totuuteen. Hänen ei ollut hyvä sitoutua puolueisiin. Opettajien piti jättäytyä myös kunnallis- tai valtakunnanpolitiikan ulkopuolelle. Tämä toive ei toteutunut ainakaan Matarengin opiston osalta. Opiston rehtorina lähes kolmekymmentä vuotta toiminut agronomi C. Fr. Carlström toimi monissa kunnallisissa luottamustoimissa sekä edustajana maakäräjillä¹³.

De Vylder totesi vuonna 1911, että kansanopisto oli lähinnä talonpoikaiston poikien ja tyttöjen koulu. Hän painotti, että talonpojilla oli oikeus saada yleissivistystä, joka auttaisi heitä tunnistamaan oman ihmisarvonsa. Koulun tarkoitus ei ollut esimerkiksi vieroittaa heitä ruumiillisesta työstä, vaan näyttää, että myös maaseudun yksinkertaisissa ja terveellisissä oloissa voi elää rikasta ja totuudellista ihmiselämää ja päästä samalla osallisiksi sivistyksen aarteista. Opisto ei ollut sulkemassa maaseudun nuorten silmiä uusilta ajatuksilta, mutta tahtoi opettaa heitä erottamaan ja valitsemaan hyvän huonosta. Talonpoikaiston elämäntapaa ei oltu hävittämässä.

Kansanopistot olivat itse osa 1800-luvun kansanliikkeitä, mutta ne myös levittivät erilaista yhdistystoimintaa. Muun muassa raittiusliike, vapaaehtoinen maanpuolustusliike (ampumaseurat) ja kotiseutuyhdistykset alkoivat usein kansanopistoilta, ja kansanopistot kehittivät oppilaitaan osallistumaan yhdistystoimintaan ja perustamaan yhdistyksiä omissa kylissään. Kansanopistoilla pidettiin myös yleishyödyllisiä luentoja, joille kutsuttiin paikallista väestöä kuulijoiksi.

III MIKSI KANSANOPISTO PERUSTETTIIN MATARENKIIN?

Bodenin kansanopistolta Tornionlaaksoon – osa koulutuksen metajärjestelmää

Norrbotenin ensimmäinen kansanopisto perustettiin siis vuonna 1896 Bodeniin, minne oli kaksi vuotta aiemmin valmistunut rautatie. Vuonna 1900 tehtiin päätös varuskunnan rakentamisesta samaan kaupunkiin. Norrbottenia pidettiin tuolloin tulevaisuuden maakuntana. Malmikentän avaaminen kaivostoiminnalle loi työpaikkoja, antoi vauhtia maakunnan teollistumiselle ja toi pohjoiseen uutta väestöä.

Sekä kansanopiston että varuskunnan perustamisen taustalla olivat Karlskronasta kotoisin olevat Melanderin veljekset: kapteeni Emil ja agronomi Yngve Melander. Yngve Melander toimi kansanopiston johtajana, hänen lisäkseen opettajina olivat kihlapari Elisabeth Lundberg ja Ludvig de Vylder. Sekä Elisabeth että Ludvig paloivat kansanopistotyölle, johon he molemmat olivat tutustuneet Etelä-Ruotsissa.¹⁴

Bodenin kansanopistossa opiskeli myös muutamia tornionlaaksolaisia oppilaita, joiden äidinkieli oli suomi. Etelästä saapuneille nuorille opettajille valkeni nyt, että Ruotsissa oli kolkka, josta he eivät

---

¹³ Svenskt land 1932, 601.

¹⁴ Ludvig de Vylderin ja Yngve Melanderin suhde oli viileä. Suhteesta Melanderiin Ludvig de Vylderin kirjeessä Maria de Vylder-Ribbingille 17.9.1898. LTUB. Mieleni tekee spekuloida ajatuksella, missä määrin uuden opiston perustamisen suunnitelmat olisivatkin olleet seurausta siitä, että de Vylderit ja Melanderit eivät ”sopineet” työskentelemään yhdessä Bodenin opistossa. Tämä vaatisi kuitenkin tarkempaa tutkimusta eikä mahdu tämän selvityksen piiriin.

juuri tienneet ja jonka asukkaat puhuivat heille vierasta kieltä. Lähetyssaarnaajan työstä Afrikassa haaveillut Ludvig de Vylder huomasi pian, että lähetykenttä voisikin olla oman maan rajojen sisäpuolella.

De Vylder teki kesällä 1897 valtionavustuksen turvin tutustumismatkan Haaparannasta Jällivaaraan. Heti Haaparannassa hän tutustui Tornion tuomiokunnan kihlakunnantuomariin Georg Kronlundin, etelästä tulleeseen virkamieheen, jolla oli samanlaisia ajatuksia suomenkielisen väestön sivistämisestä Tornionlaaksossa. Kronlundin ja de Vylderin kohtaamisesta syntyi ajatus kansanopiston perustamisesta Matarenkiin. Kronlund hankki opistolle taloudellisen perustan, pääasiassa yksityisten lahjoittajien avulla, ja vasta-avioitunut de Vylderin pariskunta hoiti käytännön opistotyön aloittamisen.

Ensimmäiset oppilaat saapuivat Matarenkiin syksyllä 1899. Oppilaita oli 33, joista peräti kymmenen vapaaoppilasta. Yksityiset lahjoittajat olivat runsaskätisiä ja arvovaltaisia, joukossa muiden muassa kuningas Oskar II, pankinjohtaja Knut Wallenberg, AB Gellivare Malmfältin johtaja konsuli G. Emil Broms ja lukuisa joukko muita johtajia, kreivejä, konsuleita, ministereitä, kansanedustajia, kenraaleja ja professoreja. Suuren taloudellisen tuen antajia olivat tukkukauppiat August Röhss ja Moritz Fränckel Göteborgista.¹⁵

Ensimmäisessä kansanopistoyhdistyksen hallituksessa oli mukana edustajia kuntatasolta, maakäräjiltä, läänistä ja kirkosta. Hallinnon muututtua säätiöpohjaiseksi 1913 hallituksessa istuivat valtion edustajana maaherra sekä maakäräjien edustajana piispa ja kansanedustaja, lisäksi edustus oli myös Norrbottenin talousseurasta (*Norrbottens Hushållningssällskapet*).

Kansanopistoyhdistyksen (*Svenska Tornedalens Folkhögskoleföreningen*) säännöissä tuotiin julki oppilaitoksen tarkoitus seuraavasti: ”Perustamalla maamieskoulu ja kansanopisto on yhdistyksen tavoitteena suomenkielisellä alueellamme levittää ruotsin kieltä ja ruotsalaista viljelystä [kulttuuria] näillä seuduilla sekä muutoin vaikuttaa alueen aineellisen ja henkisen kulttuurin kohottamiseen.”¹⁶ Johtaja Ludvig de Vylder sanoi saman koulun 25-vuotisjuhlakirjassa: ”Aikomus oli ja on ainoastaan rajaseudun voittaminen isänmaalle saattamalla se osalliseksi ruotsalaisen kulttuurin eduista.”¹⁷

Lyhyesti sanottuna opiston tehtävä oli kahtalainen, niin kuin jo koulun nimestä voi päätellä: uudenaikaistaa maataloutta sekä levittää ruotsin kielen osaamista ja ruotsalaista kulttuuria.

Matarenki sijaitsi aivan Ruotsin ja Suomen valtiollisella rajalla. Samalla se oli leimallisesti suomenkielistä aluetta. Näistä syistä Bodenin kansanopiston kehittämistä tornionlaaksolaisten suomenkielisten tarpeisiin ei katsottu riittäviksi. Pääosin suomenkielisellä maaperällä Matarengin kansanopisto oli oleva myös yhdistävä lenkki ruotsin- ja suomenkielisen väestön kesken. Nuoruudessa solmitut ystävyysiteet yhdistäisivät köyhän raja-alueen muuhun valtakuntaan.

---

¹⁵ de Vylder 1911.

¹⁶ ”Föreningen har till ändamål, att genom inrättande av en lantman- och folkhögskola i våra finskspråkiga bygder, sprida svenskt språk och svensk odling i dessa bygder samt i övrigt verka för höjandet av den materiella och andliga kulturen därstädes.” Wiss 1995, 19.

¹⁷ ”Avsikten var och är blott att helt vinna gränsbygden för fosterlandet genom att göra den delaktig av den svenska kulturens förmåner.” Minnesskrift 1924, 28.

Lars Elenius (2005, 2017) on kehittänyt teoriaa koulutuksen metajärjestelmästä Tornionlaaksossa. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa ja 1900-luvun alkupuolella itsenäisten koulutuksen alan toimijoiden taustalla on nähtävissä eräänlainen yhteistoimintaverkosto. Osaksi samat ihmiset toimivat eri instituutioissa.

Elenius katsoo, että verkostolla oli kaksi lähtökohtaa ja tavoitetta. Ensimmäinen oli sosiaalinen: epäitsekkäitten ja pedagogisten ajatusten pohjalta haluttiin kasvattaa ja kouluttaa köyhää Tornionlaaksoa eli integroida Tornionlaaksoa kansalliseen modernisaatioprojektiin ja assimiloida monikulttuurinen Norrbotten yksikulttuuriseen ruotsalaiseen normiin. Toinen lähtökohta oli ideologinen tai ehkä ennemminkin poliittinen, voisi puhua peräti puolustuspoliittisesta tavoitteesta. Matarengin opiston tuli olla suojamuuri itää eli Venäjää vastaan. Opistonkin vaikutuksesta liikkuvuutta maiden välisellä rajalla tuli vähentää. Siis samalla kun hajotettiin muuria ruotsinkielisen ja suomenkielisen Ruotsin välillä, muuria rakennettiin kahden valtakunnan välille saman kielialueen sisällä.

Tornionlaakson kansanopiston perustaminen ja toiminta sopivat aivan erinomaisesti tähän näkemykseen. Opiston sijainti ja sen sääntöjen mukainen tarkoitus tekivät Matarengin opistosta kansallisesti merkittävän. Opisto ei ollut mikä tahansa opisto Ruotsissa, vaan sen toiminnan avulla hoidettiin Ruotsin valtion etuja.

Svea-äidin ottolapsi – Moder Sveas styvbarn

Eteläruotsalaisten silmät avautuivat siis näkemään, että valtakunnassa oli alue, jolla elettiin eristyksissä muusta Ruotsista. Kielellinen eristäytyneisyys loi heidän mukaansa osattomuutta maan kehitykseen sekä aineellisessa että henkisessä mielessä. Huonot kulkuyhteydet lisäsivät tätä osattomuutta.¹⁸ Rautatieverkon lähin asema Morjärvellä oli lähes 90 kilometrin päässä. ”Ruotsista” katsoen Matarengin kirkonkylä oli periferiaa. Suomenkielinen alue ja koko pohjoinen (”Höga Nord”) edusti tuntematonta toiseutta suhteessa etelän asukkaisiin (”vi sörlänningar”). Ruotsinkielinen Ruotsi oli normi ja suomenkielinen alue Ruotsin valtakunnassa oli poikkeama normista. Matarengin opiston tuli osaltaan auttaa alueen muuttamista norminmukaiseksi.

Koulun 25-vuotisjuhlakirjassa ylistettiin kihlakunnantuomari G. Kronlundia, että tämä peräti löysi Tornionlaakson¹⁹, siis samaan tapaan kuin länsimaat löysivät jonkin siirtomaan. Häntä hermostutti myös se, että Ruotsin rajojen sisällä saattoi kulkea viikkokaupalla kuulematta muuta kuin ulkomaista puheenpartta²⁰.

Tuomari Kronlund itse kirjoitti alkuaikoja muistellessaan:

”Tornionlaakso oli koskematon maaperä, jossa jokaisella pienellä yrityksellä kyntää vako, avata pikku ikkuna kohti länttä, ravisuttaa seudun Ruotsista erottavaa muuria, oli merkityksensä,

---

¹⁸ de Vylder 1904, 70.

¹⁹ ”Det är han, som s.a.s. upptäckt Tornedalen.” Minnesskrift 1924, 6.

²⁰ ”Och det främmande språket sedan, huru egendomligt det föreföll en, att kunna veckotals färdas inom Sveriges gränser utan att höra annat än ett utländskt tungomål.” Minnesskrift 1924, 7.

maanteitä ja rautateitä piti rakentaa, soita kuivata, yhteyksiä tornionlaaksolaisen ja muiden ruotsalaisten kanssa oli vahvistettava.”²¹

Jälkeenpäin Matarengin opistosta on osuvasti sanottu, että sen lahjoitti Etelä-Ruotsin isänmaanrakkaus²². Sanonnalla viitataan niihin isänmaallisiin ja kansallisuusaatteen elähdyttämiin ihmisiin, jotka aineellisilla lahjoillaan edistivät opiston perustamista ja ylläpitoa. Asumisolojen ja opetushenkilökunnan lisäksi etelästä saatiin heti ensimmäisinä vuosina ruotsinkielisiä kirjoja ja lehtiä, taloustavaroita, maanviljelystyökaluja, separaattori, hevosia ja lehmiä, pilliurut, kuultokuvien katselulaite (skioptikon), verhoja, pyyhkeitä, lakanoita, isänmaanystäviä vieraiksi yms. Ensimmäisenä syksynä sänkyjä nikkaroineet kirvesmiehetkin tulivat etelästä, samoin kaikki ruokatarvikkeet.

Kielensä vuoksi eristyksissä elänyt kansa oli köyhää ja eli alkeellisissa oloissa. Yksi osa Ruotsia eli sivistyksen ja modernisaation ulottumattomissa samaan aikaan, kun muualla Ruotsissa teollistuminen oli täydessä vauhdissa. Tornionlaakso oli kansanopiston perustajien mukaan 1890-luvulla ”jälkeenjäänyt, eristetty ja laiminlyöty, vaikkakin kunnan maa, jossa asui erinomainen ihmisheimo”²³. Nämä ”siellä ylhäällä” asuvat ihmiset olivat ruotsalaisten maanmiehiä. Ludvig de Vylderin mielestä eteläruotsalaisetkin voisivat oppia jotakin tutustumalla ”alkuperäiseen ja aitoon norlantilaiseen talonpoikaiskulttuuriin, jossa kaikki toiminta lähtee talonpojan näkemyksestä siitä, mikä on tarkoituksenmukaista ja kaunista”.²⁴ Opiston avulla haluttiin siis osoittaa, että Ruotsi oli myös tornionlaaksolaisten isänmaa.²⁵

Vuonna 1922 Ludvig de Vylder julkaisi *Läsning för svenska folket* -julkaisussa laajan artikkelin Tornionlaakson maasta ja kansasta. Siinä hän kuvasi alueen syrjäisyyttä; Tornionjoki virtasi kaukana pohjoisimmassa ja itäisimmässä Ruotsissa. Kielellisen eristyneisyyden johdosta myös maatalous oli ennen Matarengin opiston perustamista alkeellisempää kuin muualla. Muutos tapahtui vähitellen sekä opiston että läänin talousseuran maatalous- ja meijerikonsulttien työn ansiosta.²⁶ Matarengin opistossa käytettiin nykyaikaisia järkevän ja voittoa tuottavan maatalouden menetelmiä, sinne hankittiin uudenaikaisia työvälineitä ja siellä jalostettiin paikallisten hevos- ja lehmärotujen tilalle eteläruotsalaisia rotuja.²⁷

Kansanopiston perustajien katse oli auttava ja samalla ylhäältä alaspäin katsova: ”Rakastuimme näihin unohdettuihin, laiminlyötyihin maanmiehiimme ja päätimme perustaa heidän oman

---

²¹ ”Tornedalen var en obruten mark, där varje litet svagt försök att plöja upp en fåra, att öppna ett litet fönster mot västern, att skaka på muren, som skiljde denna bygd från det övriga Sverige, hade sin betydelse, vägar behövde brytas, järnvägar byggas, försumpade marker torrläggas, banden stärkas emellan Tornedalens befolkning och övriga svenskar.” Minnesskrift 1924, 14.

²² ”Det var fosterlandskärleken i södra Sverige, som skänkte övre Norrland denna skolan”. Redogörelse för verksamheten vid Tornedalens Lantmanna- och Folkhögskola 1911–1914, 4. Ajatus esiintyi myös opiston perustamisen uutisoinnissa, ks. Svensk läraretidning 1899 (18): 42, 690.

²³ ”[...] efterbliven, isolerad och försummad, men ett praktigt land med en utmärkt människostam [...]”. de Vylder 1918, 201.

²⁴ ”[...] de äro våra landsmän, de däruppe, och det kan nog även för sydsvenska lantmän hava sitt värde att något lära känna en sådan ursprunglig och oförfalskad norrländsk bondekultur, där allt präglas av bondens egen uppfattning om vad som är ändamålsenligt och vackert.” de Vylder 1918, 201.

²⁵ Ludvig de Vylderin esittämä kansanopiston historiikki, Minnesskrift 1924, 28.

²⁶ de Vylder 1922.

²⁷ Folkskolans vän 1906, etusivu. Maatalouden alkeellisuudesta myös Thorson 1905.

kansanopistonsa”²⁸, Elisabeth de Vylder muisteli opiston alkuaikoja vuonna 1943 *Vi flickor* - aikakauslehdessä.

Yhtenä filantrooppisena tekona Tornionlaaksossa voi nähdä myös lestadiolaisuudesta poikkeavan uskonnäkemyksen tuomisen opistoon. Paikallisten ihmisten oma uskonoppi piti monia asioita synnillisinä kuten vaikkapa satujen kertomista ja leikkejä, joissa liikuttiin. Hartaudenharjoitus keskittyi lestadiolaisseuroihin, omia kotihartauksia ei pidetty, virsiä veisattiin vain vanhasta suomalaisesta [vuoden 1701] virsikirjasta. Jotkut saarnamiehet kutsuivat kansanopistonopettajia uusine aatteineen alkuun Baalin profeetoiksi²⁹. Iloinen ”grundtvigilainen” usko tuli kansanopiston kautta paikkakunnalle ja etenkin oppilaiden maailmaan ikään kuin kaupan päälle.

Idänvastainen suojamuuri – bålverk mot öst

Toinen motiivi tehdä ruotsalaistamistyötä Tornionlaaksossa Matarengin kansanopiston kautta oli ytimeltään puolustuspoliittinen. Katsottiin, että oli poliittisesti riskialtista, kun Venäjän hallitseman maan (Suomen suuriruhtinaskunnan) vieressä Ruotsin valtakunnassa puhuttiin pääasiassa samaa kieltä. Ajateltiin, että Venäjän olisi halutessaan helppo laajentua länteen suomenkieliselle alueelle. Piispa Olof Bergqvist ilmaisi asian vuonna 1907: ”On vaarallista, että valtakunnanrajalla asuu ruotsalaiselle kielelle ja kulttuurille täysin vieras väestö. Siksi on valtakunnallisesti merkittävää, että tämä väestö saa tilaisuuden perehtyä ruotsin kieleen.”³⁰

Ruotsissa Venäjän pelko, russofobia, sai lisäpontta, kun Venäjä otti Suomessa 1890-luvulta lähtien käyttöön lisää sortotoimenpiteitä. Suomalaisen liikkuvan työvoiman – muiden muassa tukkijätkien – pelättiin myös toimivan Venäjän vakoojina Ruotsissa.

Yksi merkittävä pelkoteijä oli suomalaisten liikenneyhteyksien parantuminen kohti Ruotsin vastaista rajaa. Suomessa oli rakennettu rautatie valmiiksi Ouluun saakka vuonna 1886, ja keskustelu radan jatkamisesta Tornioon kävi vuosisadan lopulla vilkkaana. Rautatieverkko ulottui Tornioon lopulta 1903. Huomionarvoista on, että raideleveys Suomessa oli sama kuin Venäjällä, mutta erilainen kuin Ruotsissa.

Oli siis rakennettava muuria keskelle yhteistä kieli- ja sukulaisuusaluetta. Ensimmäiseen maailmansotaan saakka Tornionlaakson talonpojat esimerkiksi möivät voinsa Suomeen, mutta kansanopistossa aloitetun meijeritoiminnan ansiosta osuusmeijerit saattoivat käydä kauppaa oman maan sisällä.³¹ Ruotsin puolen rautatieverkon rakentaminen kohti Tornionjokea ajoi samaa asiaa; ruotsinkielisen väestön oli helpompi tulla suomenkieliselle alueelle. Rautatien myötä nimistöä ruotsalaistettiin, ja vuonna 1914 aivan Matarengin kansanopiston nurkalle valmistui rautatieasema, joka vakiinnutti kylän uudeksi nimeksi Övertorneån. Rautatien yltäminen

---

²⁸ ”Vi fattade kärlek till dessa våra bortglömda, försummade landsmän och min man beslöt starta en deras egen folkhögskola.” *Vi flickor* nr 10/1943.

²⁹ Thorson 1905, 229.

³⁰ ”Det ligger en fara uti att i gränstrakterna ha en befolkning, som är fullkomligt främmande för svenskt språk och svensk kultur. För den skull har det blifvit en riksangelägenhet att sätta denna befolkning i tillfälle att vinna förtroget med det svenska språket.” Bergqvist 1907.

³¹ Henriksson 2000.

Matarenkiin saakka selittää myös osaltaan sitä valtavaa vierasmäärää, jonka kansanopisto vastaanotti ensimmäisten vuosikymmenten aikana.

Ruotsissa tunnettiin myös pelkoa suomen kielen leviämisestä yhä lännemmäksi. Niinpä esimerkiksi Jällivaaran kaivoksille kartettiin ottaa suomenkielisiä työläisiä muihin kuin raskaimpiin ja vaarallisimpiin töihin.³² Tuolloin pelättiin suomen kielen leviämistä myös Jokimukan (Jokkmokk) suuntaan. Ludvig de Vylder kiitti rautatien rakentamista Luulajasta Jällivaaraan, sen avulla tuo huolta herättävä kehitys saatiin katkaistua.³³ De Vylder väitti myös, että ruotsin kieli oli Norrbottenissa aina saanut väistyä suomen tieltä. Alueelle muuttaneet ruotsinkieliset on nopeasti suomalaistettu.³⁴

Tutkija ja seminaarinrehtori Hugo Tenerz (1889–1968) suhtautui Matarengin kansanopiston työhön kriittisesti. Esimerkiksi kun Kronlund oli esittänyt yhdeksi opiston perustamisen motiiviksi, että Suomen fennomaaninen puolue olisi aloittanut voimakkaan propagandatyön suomenkielisen väestön keskuudessa, Tenerzille tällainen propaganda oli täysin tuntematonta³⁵.

Valtakuntien rajan Tornionjoessa katsottiin merkitsevän Ruotsille poliittista ja sotilaallista uhkaa Venäjältä sekä kulttuurista uhkaa fennomaanien taholta. Yksi jännitettä aiheuttanut aihe oli niin sanottu Ahvenanmaan kysymys. Venäjän vallankumouksen ja Suomen itsenäistymisen tienoilla Ahvenanmaalla heräsi ajatus liittyä uudelleen Ruotsiin. Tähän vaatimukseen vastattiin Suomessa ajatuksella, että vaihtokauppana Ahvenmaasta Suomi saisi Ruotsiin kuuluneen Tornionlaakson alueen.³⁶ Se olisi sopinut mainiosti Suur-Suomea havittelevien aitosuomalaisten pirtaan. Suomessa toiminut Akateeminen Karjala-Seura (AKS) opetti vielä toisen maailmansodan aikaan suomensukuisten kansojen ulottuvan ”Volgalta ja Obilta Tornionjoen taakse saakka”³⁷.

Tammikuussa 1919 Torniossa perustettiin Ruotsin suomenkielisten tueksi niin sanottu Länsipohjan toimikunta, Västerbottenskommittén. Yksi aloitteentekijöistä oli torniolainen Peräpohjolan kansanopiston johtaja J. E. Tuompo. Peräpohjolan kansanopiston väki oli muutoinkin ollut aktiivinen venäläistoimien vastustamisessa. Opettaja Antti Tattari oli erässä iltamissa kieltäytynyt lopettamasta *Maamme*-laulun laulamista, jolloin hänet oli haastettu poliisikamarille vastaamaan tottelemattomuudesta.³⁸

Vapaaoppilaat lännessä ja idässä

Ylitornion lestadiolaisen kansanopiston perustamisen Ylitorniolle vuonna 1923 voi nähdä osana Suomen vastausta Ruotsin puoleisen Tornionlaakson ruotsalaistamiseen. Ruotsalaistaminenhan merkitsi ennen kaikkea lisäsatsausta kouluttamiseen. Oululaisen *Kaleva*-lehden pääkirjoituksessa huokui nuoren vastaitenäistyneen valtion halu varmistaa länsirajansa pitävyyys: ”Tornionlaakso on

---

³² Viitanen 1917, 42.

³³ ”Finskan har även visat tendenser att utbreda sig in åt Jockmocks socken men Luleå – Gellivare-banan med sina svenska stationssamhälle har liksom avklippt denna oroande utveckling, i synnerhet efter de stora svenska grusamhälleas uppkomst i Lappland.” de Vylder 1909, 13.

³⁴ ”Så har svenskan alltid givit vika för finskan, och de invandrade svenska familjerna hava hastigt förfinskats.” de Vylder 1909, 15.

³⁵ Tenerz 1963, 35.

³⁶ Elenius 2001, 248-249; Hannu Mustakallio 2016, 57–58.

³⁷ AKS:n opetusmonistetta siteeraa Marja Mustakallio 2016, 145.

³⁸ Marja Mustakallio 2009, 194.

saatava maamme läntisenä suojamuurina sellaiseen asemaan, että se kunnialla voi kilpailla rajan toisella puolella olevan Ruotsin valtakuntaan kuuluvan asutuksen kanssa niin hyvin henkisissä kuin taloudellisissa ja yhteiskunnallisissakin oloissa.”³⁹

Ylitornion kristilliselle opistolle toivottiin saatavan avustusta Ruotsin lestadiolaisilta siinä kuitenkaan onnistumatta. Perustamisvaiheessa kuviteltiin olevan helppo saada opistoon oppilaita myös Ruotsin suomalaisalueilta. Näin ei kuitenkaan juuri käynyt. Todennäköisesti pitäytyminen nationalistiseen ajatteluun ratkaisi, että pääasiassa oltiin uskollisia oman maan oppilaitoksille. Ylitornion kristillinen kansanopisto sai alkuvuosinaan muita maan kansanopistoja runsaamman valtioneuvoston ”rajaseutulaisena”⁴⁰, ja näin senkin asema oli kansallisesti merkittävä. Rajalla oltiin jatkuvassa kilpailutilanteessa, jotta toinen maa ei tuntuisi houkuttelevammalta.

Länsipohjan toimikunta oli myös aloitteentekijä tarjottaessa ruotsalaisille nuorille vapaaoppilaspaikkoja suomalaissa kansanopistoissa. Ylitornion kristilliseen opistoon tuli vuosina 1925–1937 yksitoista ruotsalaista vapaaoppilasta⁴¹. Vastaavasti Peräpohjolan opisto vastaanotti vuosina 1925–1934 yhteensä 13 ruotsalaista vapaaoppilasta.⁴² Suomalaisten toimet eivät jääneet Ruotsissa huomaamatta. Niinpä Matarengin opiston johto anoi valtiolta lisärahaa vapaaoppilaspaikkojen tarjoamiseksi. Valtiolta saatiinkin 1 500 kruunua ylimääräistä tukea käytettäväksi lukuvuonna 1928–1929 vähintään 15 oppilaan erityisavustukseen.⁴³

Yksi Peräpohjolan opiston vapaaoppilaspaikan vastaanottaneista oli pajalalaisen Arne Ylipään Helena-puoliso (s. 1911). Opistovuoden 1930–1931 aikana nuori Ruokojärveltä kotoisin oleva nainen alkoi Alatorniolla kokea olevansa ”ulkomailla” – niin kuin tietysti olikin. Kansanopiston henki ja opetus oli nationalismin ja suursuomalaisuuden läpitunkemaa. Kun koitti kotiinpaluun aika, Helenan annettiin ymmärtää, että maksuttoman opetuksen vastapainoksi hän oli velvollinen työskentelemään ”yhteisen asiamme puolesta” eli suomalaisuuden ylläpitämiseksi Tornionlaaksossa.⁴⁴

Matarengissa vapaaoppilaiden värvärinä toimi postikonttorin hoitaja Hannes Hetta. Hän perusteli toimintaansa muun muassa Snellmanin ja Grundtvigin ajatuksella äidinkielen tärkeydestä opetuksessa; ilman äidinkieltä oli vaikea herättää kansan halua kehitykseen⁴⁵.

IV TAVOITTEITA TOTEUTTAMASSA

Ruotsinkielinen kupla – kaksikielisyys?

---

³⁹ Kaleva 46/26.2.1922; Hannu Mustakallio 1994, 27.

⁴⁰ Hannu Mustakallio 1994, 45.

⁴¹ Oppilaiden kotipaikkakunnat olivat: Hietaniemi (2), Övertorneå (1), Korpilombolo (2), Seskarö (1), Muonionalusta (2), Soppero (1), Karesuando (1) ja Koskullskulle (1). Huomionarvoista on, että vuosina 1942–1944 Ylitorniolla opiskeli yhdeksän naista vastavalloitetulta Itä-Karjalan alueelta. Karjalainen 1973.

⁴² Hannu Mustakallio 1994, 67.

⁴³ Folkskolans vän 1929, 170–171; Folkskollärarnas tidning 1929, 302.

⁴⁴ Ylipää 1980, 94–97.

⁴⁵ Elenius 2001, 254.

Matarengin kansanopiston 25-vuotisjuhlan yhteydessä johtaja Ludvig de Vylder kirjoitti katsauksen koulutyöhön *Haparandabladet*⁴⁶. Artikkelissa samoin kuin juhlassa esitetystä historiikista esitettiin yhteenveto koulun tavoitteista ja niiden luonteesta.

”Tavoite, jota kohti Matarengin kansanopistossa ja Tornionlaakson kansakouluissa on pyritty, voidaan ilmaista näin: koulu on kulttuurin levittämisen ja nuorison kasvattamisen avulla pyrkinyt liittämään rajaseudun valtakunnan yhteyteen ja samalla herättämään ja vahvistamaan isänmaanrakkautta. Koulun tarkoitus on myönteinen: välittää ruotsin kielen osaamista, mutta ei kielteisesti alistamalla suomen kieltä; avata ruotsalaisen kulttuurin hedelmöittävä virta Tornionlaakson sekä varsinaisessa että kuvaannollisessa merkityksessä niin hedelmällisten seutujen ylle; ei alistaen sitä mikä on seudulle ominaista, niin kauan kuin se on hyvää ja elinkelpoista.”⁴⁷

Oliko opiston kieli ruotsi, vai sallittiinko suomen käyttäminen ja haluttiin olla kaksikielisiä? Ruotsi oli opetus- ja keskustelukieli⁴⁸, mutta ainakin Ludvig de Vylder korosti useissa eri yhteyksissä kaksikielisyyden merkitystä. Hän kumosi myös väitteen, etteivät oppilaat saisi puhua koulussa keskenään suomea⁴⁹. Aluksi suomea käytettiin myös ilmoittelussa, ja alkuvuosina esimerkiksi vuosikertomuksen teksti painettiin vierekkäisille palstoille ruotsiksi ja suomeksi. Käytäntö oli samanlainen osin myös *Haparandabladetissa*, silloin kun sama lehti ilmestyi kaksikielisenä. Molemmissa tapauksissa suomenkielinen teksti oli painettu fraktuuralalla, ruotsinkielinen antiikvalla. Suomenkielinen rahvas osasi todennäköisesti lukea helpommin fraktuuraa, olihan Raamattu ja seurakunnan käytössä ollut suomalainen niin sanottu vanha eli vuoden 1701 virsikirja painettu fraktuuralalla. Toisaalta Ludvig de Vylderin aloittaman raittiusyhdistyksen vuonna 1900 painetut säännöt olivat myös vierekkäisillä palstoilla kahdella kielellä, mutta samanlaisella kirjasimella ladottuina⁵⁰.

Osa kansanopistoon tulleista oppilaista oli käynyt ruotsinkielisen kansakoulun ja he olivat jollain lailla kaksikielisiä, osa taas oli täysin ruotsin kieltä osaamattomia. Näille oppilaille järjestettiin ennen varsinaisen talvikurssin alkua kuukauden kestänyt kielikurssi, jotta he voisivat seurata opetusta. Myös lukukauden aikana heillä oli ylimääräistä ruotsin opetusta. Opettaja Josef Thorson vakuutti valtakunnallisessa julkaisussa, että lyhyen kielikurssin jälkeen oppilaat pystyivät seuraamaan ruotsinkielistä opetusta ja kansanopistokurssin päättyessä parhaimmat lukivat ja puhuivat ruotsia lähes sujuvasti⁵¹. Samanlaisesta nopeasta ruotsin kielen omaksumisesta

---

⁴⁶ Haparandabladet 29.11.1924.

⁴⁷ ”Det mål, folkhögskolan i Matarengi, liksom Tornedalens folkskolor, strävat mot, kan anges så, att skolan genom kulturmeddelelsens, folkuppfostrans förmåner sökt knyta fast gränsbygden vid riket samt väcka och stärka fosterlandskänslan. Skolans syfte är positivt: att meddela svenska språket, ej negativt genom att undertrycka finskan; att leda in den svenska kulturens befruktande ström över Tornedalens i både egentlig och figurlig mening så fruktbara nejder; ej att undertrycka något av det för bygden karaktäristiska, såvida det är gott och livsdugligt.” Haparandabladet 29.11.1924.

⁴⁸ Esimerkiksi opettaja Josef Thorsson kirjoitti: ”Då undervisningen vid folkhögskolan bedrivs enbart på svenska [...]”. Thorson 1905, 226.

⁴⁹ ”[...] en dum osanning är det påståendet, att eleverna skulle hindras att tala finska med varandra.” Årsskrift 1902, 4.

⁵⁰ Öfver-Torneå Nykterhetsförbunds Stadgar – Yli-Tornion Raittiusseuran Säännöt. NKFC.

⁵¹ ”Resultatet af detta extra arbete för lärare och elever visar sig snart däri, att äfven sådana, som vid ankomsten till skolan ej kunde ett svenskt ord, rätt bra kunna följa undervisningen och att de elever, som ligga i riktigt energiskt, vid kursens slut ganska obehindradt ej blott läsa utan äfven tala svenska”. Thorson 1905, 227.

uutisoitiin *Svensk Lärartidningin* etusivulla jo kesällä 1900, jolloin 60 kansanedustajaa oli tutustumismatkalla Norrbottenissa, ”Ruotsin tulevaisuusmaassa”, ja poikkesi myös Matarengin kansanopistolle: ”[...] lähes kaikki oppivat täydesti ymmärtämään ruotsia ja auttavasti – jotkut täydellisesti – puhumaan ja kirjoittamaan ruotsia”.⁵²

Koulun aloittaessa syksyllä 1899 tarvittiin kuitenkin tulkkausapua. De Vyldereiden entinen oppilas Bodenin kansanopistosta, kotitalousopettajaksi pestattu Aurora Hellberg⁵³, toimi ensimmäisen opintovuoden ajan tulkkina. Tulkkia käytettiin myös ensimmäisten Pohjolan juhlien (*Nordiska festen*) aikana järjestetyn maatalouden päivän esitelmien ja keskustelun kääntäjänä. Tuolloin opistolle tuli paikallisia talonpoikia, joille tulkkauksen hoiti niin ikään Bodenin opiston entinen oppilas, tuleva agronomi ja maatalouskonsulentti W. L. Wanhainen. Wanhainen todennäköisesti tulkkasi ruotsista suomeen. Hänellä itsellään oli vielä oppimista kielessä. Ludvig de Vylder kuvasi Wanhaisen kielitaitoa keväällä 1901 kirjeessä tädilleen Maria de Vylder-Ribbingille: ”Hän [Wanhainen] ilmaisi itseänsä keskusteluissa oikein hyvin, mutta hänellä tulee olla puheensa kirjoitettuna, muuten hermostuneisuus tekee hänen ruotsin kielestään käsittämätöntä.”⁵⁴

Hugo Tenerz pitää selvänä, että kansanopistolla tuli välttää suomen kielen käyttöä. Hän kritisoi myös opistoväen vähäistä yhteydenpitoa paikallisten kanssa. Tenerz piti kansanopistoa ruotsalaisena siirtokuntana, joka seurusteli lähinnä keskenään. Hänen mukaansa 50 ensimmäisen vuoden aikana 72 opettajasta vain kuusi oli suomentaitoisia.⁵⁵

Ludvig de Vylder korosti kaksikielisyyttä ainoana mahdollisuutena sellaisilla raja-alueilla, joilla valtioita ei erottanut esimerkiksi vaikeakulkuinen vuoristoseutu. Tornionlaakso oli hänen mukaansa erilaisten rotujen sekoittamaa seutua. Siksi siellä ”on tavoiteltava v e l j e k s i s a a t t a m i s t a – niin kuin siihenkin asti, mutta tästä lähtien ei ruotsin kustannuksella – j a k a k s i k i e l i s y y t t ä”⁵⁶.

Matarengin opiston oma väki korosti sitä, että vanhemmat halusivat lähettää nuoriaan kansanopistoon nimenomaan sen vuoksi, että he saisivat oppia ruotsin kieltä. Paikallinen väestö siis janoisi oppia ruotsia ja päästä osalliseksi kulttuurisesta ja aineellisesta yhteydestä Ruotsiin. Selvää on, että vanhemmat lähettivät nuorensa kansanopistoon vapaaehtoisesti. Joutuivathan he useimmiten maksamaan ruoasta ja asunnosta.

Ludvig de Vylderin teksteistä näkyy myös, kuinka hän loukkaantui, kun fennomaanit syyttivät kansanopistoa ruotsalaistamistyöstä. Nämä eivät pitäneet opistotyötä ollenkaan kansansivistystyönä tai kansanvalistuksena, vaan yksinomaan ruotsalaistamisena. De Vylderin mukaan ruotsalaistaminen oli yhtä moraalitonta kuin venäläistäminen tai saksalaistaminen. Sen sijaan de Vylder syytti kansakouluntarkastaja, kirkkoherra P. O. Grapea vääränlaisesta

---

⁵² ”[...] att nästan alla lärde sig fullt förstå svenska och hjälpligt – somliga fullständigt – tala och skriva svenska.” *Svensk Lärartidning* 18.7.1900.

⁵³ Hellberg avioitui sittemmin opettajakollegansa Josef Thorsonin kanssa.

⁵⁴ ”Han brukade yttra sig mycket bra på diskussionerna. Men han måste ha det skrifvet, annars skulle nervositeten göra, att hans svenska blefve obegriplig.” Ludvig de Vylder Maria Vylder-Ribbingille 3.3.1901. LTUB.

⁵⁵ Tenerz 1963, 42–44.

⁵⁶ ”[...] hvilket mål vi för framtiden ha att sträva efter: f ö r b r ö d r i n g – liksom hittills, men hädanefter ej på svenskans bekostnad – och t v å s p r å k i g h e t, de Vylder 1904, 37.

ruotsalaistamistyöstä ja tarkoitti sillä Grapen vaatimusta antaa kristinopin opetusta vain ruotsiksi.⁵⁷

De Vyldereiden muutettua pois Matarengista vuonna 1911 keskustelu kaksikielisydestä hävisi pitkäksi aikaa, kunnes se nousi esiin uudelleen 1950-luvun lopussa. Kansanopiston 60-vuotisjuhlassa vuonna 1959 painotettiin, kuinka perustamisaikaa värittänyt, koko Euroopassa vallalla ollut kansallisen yhtenäisyyden tavoittelu⁵⁸ oli nyt poissa ja käsillä oli uusi aika. Opettaja Malte Wiss totesi, että ”luonnollisesti täytyy meidän opetella ruotsin kieltä, mutta meidän pitää nähdä myös kaksikielisyyden hyödyt”.⁵⁹

Viimeisessä vuosikertomuksessaan ennen Matarengista muuttamista Ludvig de Vylder arvioi, miten opiston tavoitteet olivat hänen aikanaan toteutuneet. Hän totesi monien oppineen koululla ruotsin kielen. Oli solmittu myös yhteyksiä muuhun Ruotsiin ja purettu muuria Tornionlaakson ja muun valtakunnan väliltä. Lisäksi ruotsalainen isänmaallisuus oli levinnyt jokilaaksossa: “[...] mutta tiedämme kuitenkin, että siitä lähtien kun olemme täällä nostaneet salkoon Ruotsin lipun, on monia ja taas monia lippuja nostettu salkoihin, uskomme, että nuorten sydämet sykkivät nyt lämpimämmin Ruotsin lipulle.”⁶⁰

Vuosina 1911–1915 johtajana ja rehtorina toiminut Gunnar Bosson ei enää puuttunut kielikeskusteluun. Hänen määrittämästään kansanopiston tehtävästä oli hävinnyt julkilausuttu ruotsalaistamistehtävä. Ehkä ruotsin kieli ja kulttuuri oli jo niin luonnollinen, erottamaton osa Matarengin opistoa, ettei siitä tarvinnut erikseen mainita. Bossonin mukaan Matarengissakin tarvittiin jotain ”varttuneelle nuorisolle – jotain kasvattavaa ja herättävää, mikä voisi repäistä irti vanhoilta raiteilta ja johtaa nuoret uusille teille, kunnes he kulkevat omin päin. Tällä tavoin pidemmän ajan kuluessa pidetään huolta sivistymään kykenevästä kansanosasta ajankohtana, jolloin ajatukset ja tunteet alkavat herätä, se oli Matarengin koulun erityistehtävä.”⁶¹ Nuorten ennakkoluulot kaiken uuden edessä tuli kouluaikana hälventää ja heistä piti tulla kaukaisten kotikyliensä valonkantajia.⁶² Suomen kielen asemasta kansanopistossa Gunnar Bosson kirjoitti joulukuussa 1911 Ludvig de Vylderille: ”Täällä koulullahan on kieli [suomi] kielletty”⁶³.

Suhteita paikallisiin

---

⁵⁷ ”Det är förresten Grape, som vi ha att tacka för fennomanernas anfall på vårt folkbildningsarbete här i finnbygden, ty just genom nämnda åtgärd [nattvardsläsningens bedrivande på svenska] har arbetet här fått en alldeles felaktig etikett. Det betraktas inte ur synpunkten folkbildning och folkupplysning utan som försvenskning. Men försvenskningen är lika omoralisk som russifiering och förtyskning.” Ludvig de Vylder Maria de Vylder-Ribbingille 3.3.1901. LTUB.

⁵⁸ ”Det nationalistiska enhetssträvandet i Europa”, Gränsen 1959.

⁵⁹ ”Naturligtvis behöver vi lära oss svenska, men vi bör också utnyttja tvåspråkighet”, Gränsen 1959.

⁶⁰ “[...] men vi veta dock, att sedan vi hissat svenska flaggan här, har många, många fler flaggor blivit hissade, och vi tro, att åsynen av den svenska flaggan nu kommer unga hjärtan att klappa varmare än förut.” de Vylder 1911, 67-68.

⁶¹ “[...] för den vuxna ungdomen – något uppfostrande och väckande, som kunde rycka ur gamla hjulspår och leda de unga fram på nya vägar, tills de kunde gå på egen hand. Att på detta sätt under en längre tid ta hand om de mera bildbara befolkningselementen just vid den tidpunkt, då tankar och känslor börjar vakna, det var Matarengiskolans särskilda uppgift.” Redogörelse 1911–1914.

⁶² ”Deras oförståelse och misstänksamhet inför allt nytt skulle också i hög grad skingras och de sedan i sin ordning bli ljusspridare, var och en i sin avlägsna hemby, och påverka befolkningen i trakten däromkring.” Redogörelse 1911–1914, 7.

⁶³ ”Här på skolan är ju det språket [finskan] förbjudet.” Gunnar Bosson Ludvig de Vylderille 27.12.1911. NKFC.

Ludvig de Vylder oli opiskellut suomen kieltä jo Bodenin aikanaan. Hänet vihittiin papiksi joulukuussa 1906. Hän pystyi siis saarnaamaan ja huolehtimaan kirkollisista toimituksista Tornionlaakson kylissä myös suomen kielellä.⁶⁴ Papiksi valmistumisen yhtenä motiivina oli saada kansanopistolle suurempaa auktoriteettia paikallisten keskuudessa. Toiseksi tavoitteena oli lisätä Matarengissa pidettyjen ruotsinkielisten jumalanpalvelusten määrää.⁶⁵ Vaikka kirkossa oli määrä viettää ruotsinkielistä jumalanpalvelusta kerran kuukaudessa, palveluksia pidettiin käytännössä vain 8–9 kertaa vuodessa. Tähän asiantilaan oli saatava muutos.⁶⁶

Luulajan hiippakunnan piispa O. Bergqvist oli tiiviisti mukana kansanopiston toiminnassa. Hän toimi myös Tornionlaakson kansanopiston säätiön hallituksessa vuosina 1913–1940. Häntä on pidetty yleisesti yhtenä tärkeistä ruotsalaistamistyön aktiivisista toimijoista. Kansanopiston kevätjuhllisuuksien yhteydessä Matarengissa pidettiin Tornionlaakson opettajayhdistyksen tapaamisia. Piispa Bergqvist piti kevään 1906 kokouksessa esitelmän ruotsiksi, mutta sunnuntain messussa hän saarnasi suomeksi. Samoin keväällä 1908 piispa Bergqvist saarnasi sunnuntaina kirkossa ”hyvällä suomen kielellä”.⁶⁷ Ruotsalaisen siirtokunnan sisällä oli ilmeistä tarvetta lähestyä suomenkielistä rahvasta – tai kysymys oli ehkä enemmän olosuhteiden pakosta. Vuoden 1919 piispantarkastuksen yhteydessä piispa Bergqvist nimittäin totesi mielihyvin, että kyseessä oli ensimmäinen kerta, jolloin ei enää tarvinnut käyttää suomen kieltä⁶⁸.

Vaikka lestadiolaiset olivat alkuun epäluuloisia kansanopistoa kohtaan, he lähettivät kuitenkin nuoriaan koulun oppilaiksi⁶⁹. Suuresta luottamuksesta täytyi olla kysymys, kun talvella 1909 kuivakankaalainen arvostettu lestadiolainen maallikkosaarnaaja Joh. Huhtasaari oli kutsunut Ludvig de Vylderin ja koko kansanopiston väen kotiinsa pitämään seuroja⁷⁰. Kutsu liittyi mahdollisesti siihen, että lukuvuonna 1907–1908 opiston oppilaana oli ollut Huhtasaaren tytär Jenny Sofia.⁷¹

Kansanopiston maataloudesta rakennettiin maatalouden mallitilaa. Ei ollut tavatonta, että navettaan ja talliin, niityille ja pelloille tultiin katsomaan, miten kansanopistolla hoidettiin maanviljelystä ja karjataloutta.⁷²

Kansanopisto oli myös erilaisten kansalaisliikkeiden keskuspaikka. Koululla pidettiin Tornionlaakson opettajien kokoontumisia, joihin osanottajat saattoivat hakea avustusta maakäräjiltä. Ludvig de Vylderin aloitteesta perustettiin kaksikielinen⁷³ raittiusseura, joka piti opistolla sunnuntailuentoja ja yritti oppilaiden kautta levittää raittiusseura-aatetta jokilaakson

⁶⁴ Marcusdotter & Sallnäs 2006, 57; Ludvig de Vylder Maria de Vylder-Ribbingille 15.12.1906. LTUB.

⁶⁵ Ludvig de Vylder Maria de Vylder-Ribbingille 24.9.1902. LTUB.

⁶⁶ ”Men nu låg ju folkhögskolan blott en minuts väg från kyrkan, och dess lärare och elever var ej nöjda med det som var”. Elisabeth de Vylder 1957, 96.

⁶⁷ ”På god finska”. Sveriges väl 1906, 125; Svensk Läraretidning 15.4.1908.

⁶⁸ Hannu Mustakallio 2018, 248.

⁶⁹ ”Vi hafva ju rätt många laestadianer här på skolan, men ingen har uteblifvit vare sig från sång eller lek (den senare tages med stor urskiljning).” Elisabeth de Vylder Maria de Vylder Ribbingille 29.1.1900. LTUB.

⁷⁰ ”Det uppmuntrande i dag var en inbjudan från ”biskopen” i övre Kuivakangas Joh. Huhtasaari, en from och rätt bornerad men hederlig lekmanpredikant, att komma dit och hålla bön.” Ludvig de Vylder Maria de Vylder Ribbingille 11.1.1909. LTUB.

⁷¹ Övertorneå församlingsböcker 1902–1919. A IIa:2.

⁷² Folkskolan vän 1906, etusivu.

⁷³ Säännöt oli kirjoitettu ruotsiksi ja suomeksi.

kyliin. Samoin talousseuran osastoja yritettiin saada perustetuksi. Kesällä vietettiin juhannusjuhlia sekä Aavasaksalla että Luppiolla, ja opiston ensimmäiset oppilasyhdistyksen kokoukset olivat myös juhannuksena. Myös paikallinen ampumaseura perustettiin kansanopistolla. Samoin Övertorneån luentoyhdistys⁷⁴ lienee perustettu opistolla. Opisto oli siis nuorison koulutuspaikka, mutta myös varttuneemman väen kokoontumispaikka erityisesti kesällä ja keväällä Pohjolan juhlan⁷⁵ yhteydessä.

Opistolla sijaitsi talvella 1902–1903 hätäavun keskuskonttori. Vuosisadan alussa Elisabeth de Vylder välitti paikallisten naisten käsitöitä myytäväksi Tukholman naiskomitean myyjäisissä.

Kesällä 1904 ja 1907 opistolla pidettiin kesäkurseja, jotka rahoitettiin Uppsalan ja Lundin yliopiston luennointitoimiston⁷⁶ ja läänin maakäräjien avustuksella. Pariinsataan nouseva osanottajakunta koostui pääasiassa norrbottenilaisista opettajista, jotka saattoivat hakea valtionavustusta osallistumiskuluihin.

Valtiolta saatiin vuonna 1917 erityisavustusta, jolla piti rahoittaa suomenkielisten nuorten erityisiä koulutustarpeita⁷⁷. Joulukuussa 1918 opiston opettajat rehtori Carlström ja agronomi Eriksson jalkautuivat kahteentoista kylään Tornion- ja Kainuunjokilaaksossa. Tilaisuuksissa puhuttiin koulun perustamisesta, päämäärästä ja kustannuksista sekä näytettiin seinälle heijastettavia kuvia⁷⁸. Näin markkinoitiin opiston toimintaa.⁷⁹

Lääninhallituksen aiemmin järjestämät seutukurssit siirrettiin rahoituksineen vuonna 1922 osaksi Matarengin opistoa. Kurssien rahoitus tuli siis kokonaan valtiolta. Seutukurssien yhtenä tarkoituksena oli, että opiston käyneet nuoret osallistuisivat niille ja voisivat ylläpitää ruotsin taitoaan. Suuri osa kurssin ajasta käytettiin ruotsin kielen opintoihin.⁸⁰ Kurseilla oli myös kaikille avoimia esitelmiä. Esimerkiksi Juoksengin seutukurssilla lukuvuonna 1923–1924 kuulijakuntaan kuului noin sata kyläläistä⁸¹. Kuulijoiksi hakeutui myös sellaisia vanhempia ihmisiä, jotka eivät osanneet ruotsia.

Seutukurssit todentavat koulutuksen metajärjestelmää. Kurssit pidettiin iltaisin kylien kouluilla. Kurssien opettajat saattoivat yöpyä työtuvilla. Tiettyjen kylien työtupia, esimerkiksi Junosuantoa, kiitettiin vuosikertomuksissa nuorison hyvästä ruotsin kielen taidosta. Matarengin opistossa myös

---

⁷⁴ "Övertorneå Föreläsningsföreningen" (ÖF). Lukuvuoden 1919–1921 esitelmät ilmoitetaan pidetyn yhteistyössä ÖF:n kanssa. Redogörelse 1919–1921. Aina 1950-luvulle saakka osa opistolla järjestetyistä luennoista ja konserteista oli ÖF:n järjestämiä.

⁷⁵ Juhlan nimi oli aluksi Pohjolan juhla (Nordiska festen). Unionin purkauduttua Norjan kanssa nimi muuttui vuoden 1906 jälkeen ruotsalaisuuden juhla (Svenska festen). Skandinavismi muuttui näin ruotsalaiseksi nationalismiksi: "Men någon Nordisk fest göra vi inte mera, alla spår till skandinavistiskt känslorus skall bort. [...] Vi stå ensamma och det är nog alldeles nödvändigt för att inte den svenska nationalkarakteren skulle alldeles utsläta sig själf af pur artighet mot alla andra." Ludvig de Vylder Maria de Vylder-Ribbingille 25.4.1906. LTUB.

⁷⁶ "Föreläsningsbyrå". Hälsning från Höga Norden.

⁷⁷ Folkskolans vän 1917, 175.

⁷⁸ Nämä olivat diakuvia edeltäneitä kuultokuvia eli niin sanottuja skioptikon-kuvia. Koululla oli heti ensimmäisenä toimintavuonna laite ja kuvia sillä katselemiseen.

⁷⁹ Redogörelse 1917–1918.

⁸⁰ Bergman 1952, 73.

⁸¹ Kyseinen maininta oli vuosikertomuksessa 1925–1926 ja koski opettaja Ossian Svenssonin Jeesuksen elämästä ja Lutherista pitämiä luentoja.

luotiin sellaisia käytäntöjä, joita työtuvat tulivat opastamaan koululapsille. Se mitä työtupien tuli osaltaan järjestää, oli jo tarjolla Matarengin opistossa sen ensimmäisen johtajan puolison toteuttamana: ”Järjestimme joulujuhlan noin sadalle lapselle täällä napapiirin unohdetulla alueella, jossa lapsille ei koskaan aiemmin ollut järjestetty joulujuhlia (tämä tapahtui ennen työtupien aikaa). Käänsimme suomeksi Alice Tegnérin laulun *Bä, bä vita lamm* ja lauloimme ensi kertaa monia hänen laulujaan. Ne levisivät nopeasti, nämä loistavat iloiset lastenlaulut, Skånesta Tornionlaaksoon.”⁸²

Kansanopisto kulki kyliin myös lainakirjaston muodossa. Matarengin opistosta tuli keskuskirjasto, jolla oli kuusi sivukirjastoa ja 20 toimipistettä eri kylissä, joissa vaihdettiin säännöllisesti kirjalaatikon sisältöä. Kirjat olivat tietysti kaikki ruotsinkielisiä.

Kansanopisto toimi myös organisoijana, kun toisen maailmansodan jälkeen kyliin järjestettiin valtion rahoituksella vasta-alkajien ruotsin kursseja Suomesta tulleille, kieltä osaamattomille naisille. Suomesta Ruotsiin tulleet tytöt työskentelivät useimmiten ensiksi piikoina, jotka sitten avioituivat ja jatkoivat työskentelyä maatilalla. Osa Ester Cullblomin haastattelemista entisistä piioista kertoi miestensä ja anoppiensa kielteisestä asenteesta kurssin käymiseen. Erään haastatellun naisen mielestä miehet pelkäsivät vaimojensa liiallista itsenäisyyttä ja sitä, että nämä osaisivat kurssin jälkeen ruotsin kielen paremmin kuin miehensä.⁸³

Johtaja Ludvig de Vylder kirjoitti ruotsalaiseen julkisuuteen paljon Matarengin opistosta, mutta myös alueesta ja sen ihmisistä. Hän näki ”lähetystehtäväkseen” kertoa tästä suomalaisesta kansasta Ruotsissa. Kolmessa eri Pihtijärvi-kirjassa hän kuvasi kansanelämää kuvitteellisessa tornionlaaksolaisessa kylässä. Yksi kirjoista oli rakennettu romaanin muotoon.⁸⁴

Käytännön opistotyö

Ensimmäisinä kansanopistovuosina kurssiin sisältyi myös maatalouden opetusta ennen kuin varsinainen maamiesopiston linja aloitti syksyllä 1900. Naisille tarkoitettu kotitalousopisto aloitti toimintansa – kuten muuallakin Ruotsissa – vuonna 1913. Suomenkielisille pidettiin kielikursseja ennen opiston alkamista, joululomalla ja muutoin käsityötuntien aikana ja muuna vapaa-aikana.⁸⁵

Käytännön opetuksessa yhdistettiin teoriaa ja käytäntöä. Johtaja de Vylder kertoi vuonna 1904 alkuaikeiden lukujärjestyksestä. Opetus alkoi kaikille aamulla kello seitsemän, jolloin opiskeltiin yhteisesti historiaa, maantietoa tai luonnontietoa. Yhdeksältä tytöt jatkoivat voimistelulla, kun taas pojat saivat opetusta kansalaistaidoissa⁸⁶. Iltapäivällä teorettinen opetus jatkui laskennolla ja ruotsin kielellä. Lukuaineiden välissä oli työskentelyä keittiöllä sekä kudonta- ja puutyösaaleissa.⁸⁷

---

⁸² ”Till en julfest för ett hundratal barn i denna då så undangömda trakt vid polcirkeln och för vilka aldrig skapats barnajul eller fest (det var före arbetsstugornas tid) översatte vi till finskan ”Bä, bä, vita lamm” och sjöngo första gången en hel rad av A. T:s visor. De spreds hastigt, dessa strålande glada barnasånger från Skåneland till Tornebygd!” Elisabeth de Vylder muistokirjoituksessaan Alice Tegneristä, Svenska Dagbladet 28.5.1943.

⁸³ Cullblom 1999, 54–56.

⁸⁴ de Vylder 1923, 1926 ja 1937. Ruotsin Ylitorniolla sijaitsee järvi nimeltä Pihtijärvi.

⁸⁵ Muun muassa Redogörelse 1911–1914.

⁸⁶ Naiset saivat Ruotsissa äänioikeuden vasta vuonna 1921, joten tytöille ei katsottu tarpeelliseksi antaa opetusta kansalaistaidoissa.

⁸⁷ de Vylder 1904, 74–78.

Käsitöissä valmistettiin hyödyllisiä tuotteita, ylellisten esineiden valmistamista tuli välttää⁸⁸. Vuosikymmenien jälkeenkin lukuaineet säilyivät samana; oppilaskunnan lehti vuodelta 1937 tiivisti kansanopiston pääaineet neljään: ruotsin kieli, laskento, historia ja maantieto.⁸⁹

Kädentaitojen lisäksi tärkeitä olivat hengen taidot.⁹⁰ Luettiin ääneen kirjallisuutta ja harjoiteltiin näytelmiä. Erityisesti laulun asema oli tärkeä. Päivä alkoi ja loppui laululla, usein oppitunnitkin saattoivat alkaa laululla. Laulun arvo oli nimenomaan yhteislaulussa (*unison sång*), se oli tuolloin monien eri kansalaisliikkeiden liikettä vahvistava ”liima”. Yksiäänisen laulun edistäjät tekivät työtään demokratian hengessä: kaikilla olisi laulun kautta mahdollisuus tietynlaiseen sivistykseen ja tietynlaisiin arvoihin.⁹¹ Matarengin opiston johtaja kirjoitti *Haparandabladetissa* heti toiminnan alettua laajan artikkelin kansanopiston yksiäänisestä laulusta. Kansanopistossa oli tärkeää, että laulu oli samalla henkilökohtaista ja yhteistä, että laulun avulla saattoi tuntea yksilöllisiä ja kollektiivisia tunteita ja elämyksiä. Laulettiin arjen työn ja juhlien lomassa.⁹²

Opistossa harjoiteltiin keskustelemista ja kuunneltiin yleissivistäviä luentoja. Keskustelujen aiheet olivat ajankohtaisia. Esimerkiksi lukuvuonna 1915–1916 keskusteltiin naisten asemasta yhteiskunnassa, talonpoikaiskotien kaunistamisesta, kansanopiston tehtävästä, maaseudun autoitumisen syistä ja sen vastustamistoimista, tulevan puolison valinnan perusteista, maastamuutosta sekä kahvin ja tupakan väärinkäytöstä.⁹³

Koululla oli oppilaiden käytössä myös kirjasto. Opetuksessa käytettiin havaintovälineitä, muun muassa täytettyjä eläimiä ja kuultokuvia. Opetusmenetelmät olivat välillä hyvinkin radikaaleja. Esimerkiksi vuosina 1911–1915 johtajana ja rehtorina toimineen Gunnar Bossonin aikana oppitunteja ei saanut suunnitella, vaan aihetta ryhdyttiin kehittämään hetkestä käsin. ”Kellon soitua oppitunnille kokoontuivat oppilaat ja aineenopettajat. Alkulaulun jälkeen päätettiin, mitä opettaja käsittelisi kyseisellä tunnilla.”⁹⁴ Opettajille kyseinen pedagogiikka kävi työlääksi, ja he ottivat yhteyttä kouluhallitukseen. Tuloksena oli, että Bosson jäi seuraavana vuonna virkavapaalle hoitamaan terveyttään.

Tärkeässä roolissa opistolla olivat erilaiset juhlat. Marraskuussa vietettiin Kustaa Aadolfin päivää ja joskus myös Kaarle XII:n päivää, ennen joululomaa pidettiin joulujuhla, joinakin vuosina tammikuussa juhlittiin Kustaa Vaasan päivää. Tärkein juhla oli ruotsalaisuuden juhla, joka järjestettiin keväällä marianpäivän aikoihin. Alkuvuosina juhla viikkoksi kesti viisi päivää. Yksi päivä oli maanviljelyksen päivä, kaksi oli omistettu Tornionlaakson opettajayhdistyksen tapahtumille, yksi eli ruotsalaisuuden juhla isien muistolle ja yksi päivä kansanopiston oppilasyhdistyksen vuosikokoukselle.⁹⁵ Opistolla juhlittiin myös Norlantia, Topeliusta, laskiaista ja karkauspäivää. 1930-luvulta lähtien katsottiin elokuvia, leikittiin piirileikkejä, tanssittiin kansantansseja. 1940-

---

⁸⁸ ”Som hufvudprincip vid all slöjdundervisning gäller att lyxslöjd skall undvikas.” Thorson 1905, 227.

⁸⁹ Medlemsblad 1937, 5.

⁹⁰ ”På vårt skolschema ville vi ge plats för både andens och handens arbete.” de Vylder 1950, 114.

⁹¹ Jonsson 1990, 349.

⁹² Marja Mustakallio 2009, 251–253.

⁹³ Redogörelse 1915–1916.

⁹⁴ ”När klockan ringde till lektionen skulle förutom eleverna ämneslärarna samlas. Efter avsjungande av en sång bestämdes vad resp. lärare skulle ha under timmen.” Muistokirjoitus Gunnar Bossonista, Medlemsblad 1948, 8.

⁹⁵ Ks. esimerkiksi opettaja David Jakobssonin kirjoitus: Sveriges väl 1908.

lunun puolivälissä opistolla alettiin viettää myös Lucian päivää. Oli tärkeää, että oli viihdykettä ja iloa.

Juhlat välittivät isänmaallisuutta. Joulunvietto toi mukanaan sisälle kannetun ja koristellun kuusen ja kynttilät sekä iloiset joululaulut ja -leikit. Elisabeth de Vylder muisteli myöhemmin, että oppilaat eivät olleet koskaan aikaisemmin kokeneet mitään niin hauskaa.⁹⁶

Juhlilla pidettyjen puheiden lomassa oli aina laulua ja musiikkia. Koulun oppilaat lauloivat ja paikkakunnan oma soittotaitoinen herrasväki⁹⁷ esiintyi. Usein opettajakuntaan kuuluvat osasivat myös soittaa ja laulaa ja esiintyivät juhlissa. Kansanopistolla pidettiin myös pitäjän ensimmäinen julkinen konsertti. Konsertteja opistolla järjestettiin vuosittain. Yhteislaulut olivat virsiä, kansanlauluja ja isänmaallisia lauluja kuten *Du gamla du fria*, *Kungasången*, *Viken tidens flyktiga minnen*, *Vårt land*. Kansanopiston laulukirja oli niin sanottu Eggelingin laulukirja, joka sai myöhemmin nimen *Den svenska sången*.⁹⁸

Koulun ohjelmaan kuuluivat myös retket lähiympäristöön; niitä tehtiin luontoon Luppionle, Isovaaralle, Aavasaksalle ja Hanhivittikon karjakentälle. Toisen maailmansodan jälkeen vierailtiin laskiaisena Suomen puolella Ylitornion kristillisellä opistolla. Suomalaisopiskelijoiden kuorolaulua ihailtiin: ”Suomalaiset tytöt lauloivat itsensä sydämiimme. He lauloivat yksiaanisesti ja kuorossa. Ja kuinka he lauloivat! Yrityksemme vastata heille laululla täytyi kuulostaa säälittävältä, ja kuitenkin tyttökuoromme laulaa paremmin kuin aikoihin.”⁹⁹

Maamieskoulun ja kotitalouskoulun opetus painottui tietysti maatalouteen sekä naisten osalta myös maidonjalostukseen (meijeri) ja puutarhanhoitoon. Koululta tehtiin vierailuja hyvin hoidetuille läänin maatiloille ja usein myös Etelä-Ruotsiin. Ideaalimalli oli siis toisaalla ja toisenkielinen kuin omalla kotitilalla. Myöhemmin ovet avautuivat myös muihin pohjoismaihin, 1940-luvun lopulla oppilaat tekivät pitkän retken Suomen maatalousoppilaitoksiin ja vierailivat myös valtakunnallisessa maatalousnäyttelyssä Ylitorniolla.¹⁰⁰

Koululla kävi usein vierailijoita omasta maakunnasta ja Etelä-Ruotsista. Esimerkiksi vuonna 1918 opiston vieraskirjassa oli yli 30 nimeä. Osa oli maakunnan merkkihenkilöitä, osa eteläruotsalaisia; joukossa olivat muiden muassa työtupien ”äiti” Julia Svedelius ja islantilainen maatalousteknikko Valtys Stefansson. Vuonna 1921 opistolla vieraili kuningas Kustaa V ja 27 kansanedustajaa. Vuoden 1923 vieraita olivat muiden muassa ”työtupaisä” Albert Carlgren ja rotubiologi professori Herman Lundborg Uppsalasta.¹⁰¹

Matarengin opisto oli kaikkien kansanopistojen tapaan sisäoppilaitos. Sekä oppilaat, opettajat että opettajien perheet asuivat koululla ja osallistuivat yhteisiin tapahtumiin. Voi ajatella, että kodeistaan usein ensimmäistä kertaa maailmalle lähteneille nuorille opisto oli eräänlainen

---

⁹⁶ ”Något så roligt hade de aldrig upplevt förr!” De Vylder 1943, 49.

⁹⁷ Tällaisia olivat muun muassa tullivirkailija Stormberg, joka soitti viulua ja pianoa, ja pianoa soittanut Cecilia Mörtberg, agronomi Frans Hugo Mörtbergin puoliso. Marja Mustakallio 2009.

⁹⁸ Marja Mustakallio 2009, 272.

⁹⁹ ”De finska flickorna sjöng sig in i våra hjärtan. De sjöng unisont och i kör. Och hur de sjöng! Våra försök att svara dem med sång måste ha låtit ganska ynkliga, och ändå låter vår flickkör i år bättre än på länge.” Medlemsblad 1947, 4.

¹⁰⁰ Medlemsblad 1949, 7–10.

¹⁰¹ Redogörelser 1917–1918, 1920–1921 ja 1921–1922.

turvasatama ennen astumista ”suureen maailmaan”. Kansanopisto oli pienisyhteiskunta, laboratorio tulevaa elämää varten. Yhteisöllinen eläminen tuotti ja levitti ajatusta kansanopistoperheestä. Entiset oppilaat saattoivat vierailla kansanopistolla periaatteessa, milloin halusivat. Opistoille perustettiin – opiston henkilökunnan hallinnoimia – oppilasyhdistyksiä, jotka julkaisujensa ja vuosikokousten avulla jatkoivat kansanopistoperheen keskinäisen yhteyden ylläpitämistä.

Matarengin opiston sisäoppilaitoselämällä oli erityinen päämäärä: ruotsin- ja suomenkieliset oppilaat joutuivat elämään yhdessä ja ymmärtämään toisiaan ei vain kielellisesti vaan myös kulttuurisesti. Alkuvuosina noin kolmasosa oppilaista ei osannut koulun aloittaessaan ruotsin kieltä.¹⁰² Oppilaskodin huonejaossa oli tärkeää, että ruotsinkielisiä ja suomenkielisiä sijoitettiin asumaan samaan huoneeseen.¹⁰³

Päivät olivat täynnä tekemistä aamusta iltaan. Esimerkiksi vuosina 1911–1914 jokainen ilta päättyi yhdessä laulamiseen. Lauantai-iltaisain järjestettiin illanviettoja¹⁰⁴, jolloin laulettiin ja leikittiin yhdessä. Sunnuntaisin mentiin kirkkoon ja iltapäivällä kuunneltiin yleishyödyllisiä yleisiä luentoja. Vaikka koulu yritti täyttää vuorokauden jokaisen hetken, oppilaat saattoivat karata iltahiljaisuuden jälkeen myös kylälle¹⁰⁵.

Kansanopiston alkuperäinen tehtävä oli välittää yleistä sivistystä ja kansalaiskasvatusta (*bildning*). Tästä tehtävästä alettiin käytännön syistä irtaantua. Useisiin oppilaitoksiin pääsy edellytti oppikoulun (*realskola*) tietoja ja taitoja eli kahta kansanopistovuotta. Jotta opiskelijat eivät lähtisi muualle, Matarengissa alettiin tarjota toisen vuosikurssin opetusta vuodesta 1943 lähtien. Annettiin siis periksi ajatukselle tarjota pelkän sivistyksen sijaan myös koulutusta (*utbildning*). Opistoon hakeutui toiselle vuosikurssille myös oppilaita, joilla oli selvä näkemys jatko-opinnoista. Sen sijaan useille ensimmäisen vuosikurssin oppilaille ei ollut selvää, mihin he elämässä tähtäsivät. Monet heistä jäivätkin kotipaikkakunnilleen. Juuri näille oli opiston tarjottava muuttuvassa yhteiskunnassa uudenlaisia näkökulmia asioihin. Rehtori Tidström sanoitti asian oppilasyhdistyksen lehdessä 1944 seuraavasti: ”Kotiseutu tarvitsee parhaimmat ja pystyvimmät lapsensa tänä aikana, jolloin maaltamuutto on muodostunut suureksi sosiaalisesti ongelmaksi.”¹⁰⁶

Muutos kansanopiston hengessä oli tapahtunut kuitenkin jo paljon aiemmin. Ajatus kansanopistosta yhteisenä ”kansanopistokotina” muuttui todennäköisesti de Vyldereiden muutettua Katrinebergin kansanopistoon vuonna 1911. Talvikurssin 1901–1902 oppilas Hilja Jatko (myöhemmin Krekula) kirjoitti de Vyldereille Tärännöstä joulukuussa 1924: ”[...] mutta tärkein, luonteenkasvatus ja jalostus ei ole samaa kuin ennen. Kansanopisto ei ole enää rakas koti entisille oppilaille, kukaan ei enää kurssinsa loputtua tunne vetoa vierailla koululla, jos sinne joskus eksyy, tuntee itsensä aivan vieraaksi.”¹⁰⁷

---

¹⁰² Tästä esimerkiksi de Vylde 1904, 74.

¹⁰³ Redogörelse 1911–1914, 87–88.

¹⁰⁴ ”Samkväm”.

¹⁰⁵ Fanny Aaro kirjoitti tällaisesta episodista kotivälelleen heinäkuussa 1928. Kopio kirjeestä tekijän hallussa.

¹⁰⁶ ”Hembygden behöver alltför väl få behålla sina bästa och duktigaste barn i denna tid, då flykten från landsbygden är ett svårt socialt problem.” Medlemsblad 1944, 7–8.

¹⁰⁷ ”[...] men det viktigaste, karaktärsdaning och förädling av ungdomens själsliga liv är icke detsamma som förut. Folkhögskolan är intet mer, som ett kärt hem för f. d. elever, ingen har sedermera någon dragnig alls att besöka

Oppilaat

Kansanopiston oppilaat olivat nuoria, osa vain 15-vuotiaita. Esimerkiksi lukuvuonna 1921–1922 tyttöjen keski-ikä oli 17,5 ja poikien 19,1 vuotta. Samana vuonna kansanopistossa oli 11 mies- ja 23 naisoppilasta, kaikki vapaaoppilaita. Kaikkien kotipaikkakunta sijaitsi Norrbottenissa. Edustettuina olivat seuraavat pitäjät: Övertorneå (15), Hietaniemi (2), Nedertorneå (1), Korpilombolo (1), Pajala (5), Muonionalusta (1), Överkalix (1), Nederkalix (4), Töre (1), Råneå (2) ja Jokkmokk (1). Johtaja Ossian Svenssonin mukaan 25 opiskelijaa oli kotoisin suomenkieliseltä ja yhdeksän ruotsinkieliseltä seudulta. Ennen kansanopiston alkamista kuusi opiskelijaa oli ollut töissä maataloilla, kaksi teollisuudessa, 20 tytöistä työskenteli apulaisena kotona, palvelijattaria oli kolme ja kolme työskenteli muualla. Edellä mainittuna lukuvuonna 20 oppilaan isät olivat talonpoikia, kolmen maatyöläisiä, yksi oli sahatyöläinen, viisi rajavartijoita, yksi metsänvartija (*kronojägare*), yksi leipuri ja yksi sähköasentaja.¹⁰⁸

Ensimmäisten 25 vuoden aikana kaikkien linjojen oppilaista suomenkieliseltä alueelta oli kotoisin 68 % oppilaista. Pitäjittäin oppilaita oli eniten Övertorneåltä (23.3 %), Pajalasta (10.1 %), Nedertorneåltä (7.4 %) ja Karl-Gustavista (6.5 %). Suurin määrä ruotsinkielisten alueiden oppilaita oli Kainuunjokilaaksosta: Nederkalixista (Kalix) (9.2 %) ja Överkalixista (8.6 %). Samaan aikaan suomenkieliseltä alueelta kotoisin olevien oppilaiden osuus viisivuosittain vaihteli 56 ja 79 prosentin välillä, ruotsinkieliseltä seudulta kotoisin olleiden vastaavasti 21 ja 44 prosentin välillä. Tarkasteltaessa oppilaita sukupuolittain koko 25 vuoden jaksolla naisten osuus oli lähes 60 % kaikista oppilaista. Ensimmäiset 15 vuotta olivat suhteellisen tasaisia sukupuolten suhteen, kuitenkin hiukan naisten voitoksi. Vuosina 1914–1919 tapahtui suuri hyppäys, kun naisten osuus kipusi 67.2 prosenttiin.¹⁰⁹

Opettaja Fredrik Borelius toimitti Ruotsin kansanopistojen vuosikirjaan 1926 kaksi oppilaitten kouluainetta. Näissä toistettiin koulun tavoitteiden oppimista ja korostettiin sisäisen sivistyksen omaksumista. Oli opittu ymmärtämään, että jokaisella oli omat näkökantansa asioihin ja että niitä tuli aina tarkastella monelta puolelta. Näin sai itselleen laajan elämännäkemyksen ja vahvan itsetunnon.¹¹⁰

Lukuvuoden 1929–1930 vuosikertomuksessa korostettiin ruotsin kielen opetuksen suosiota oppilaiden parissa. Tyytyväisenä todettiin, että kieli oli voittanut ja yhä voitti lisää jalansijaa Tornionlaakson nuorten keskuudessa.¹¹¹ Ruotsinkielisiltä alueilta kotoisin olevien oppilaiden määrä väheni vuosien myötä. Esimerkiksi lukuvuonna 1947–1948 vain neljä 74 oppilaasta oli kotoisin ruotsinkieliseltä alueelta¹¹². Vielä 1950-luvun lopussa 75 % oppilaista tuli edelleen

---

skolan, sedan de slutat sin kurs där och går någon dit någon gång känner de sig främmande där.” Hilja Jatko de Vyldereille 9.12.1924. NKFC.

¹⁰⁸ Redogörelse 1921–1922.

¹⁰⁹ Minnesskrift 1924, 126–127.

¹¹⁰ Borelius 1926.

¹¹¹ ”Av egentliga läroämnen är utan tvivel svenska språket det mest omtyckta. Svenskt språk har också vunnit och vinner allt fort mer och mer terräng bland ungdomen i Tornedalen”.

¹¹² Redogörelse 1947–1948.

suomenkielisistä kodeista.¹¹³ Vuonna 1965 voitiin kuitenkin viimein todeta, että kaikki kouluun hakeutuvat osasivat ruotsin kielen.¹¹⁴

Oppilasyhdistyksen lehdessä todettiin vielä 1950-luvun puolivälissä, että keskustelukieli välitunneilla ja vapaa-ajalla oli suomi, ainakin pojilla¹¹⁵. Oppilaista tehtiin lisäksi yksityiskohtaisia huomioita: koulussa tupakoitiin, käytiin elokuvissa, pojat ja käytännön linjan tytöt eivät lukeneet kaunokirjallisuutta, puolet pojista ja 90 % tytöistä oli raittiita ja oppilaat olivat hyviä norrbottenilaisia, jotka eivät haaveksineet etelään muuttamisesta¹¹⁶. Edellisen vuoden lehdessä kerrottiin oppilaiden jatkosuunnitelmia koskevasta kyselystä. Tuolloin toisen vuosikurssin 30 oppilaasta vain kaksi toivoi voivansa muuttaa töihin etelään. Muut jäisivät, mikäli mahdollista, Norrbotteniin. Näistä kuitenkin vain neljä toivoi voivansa jäädä töihin Tornionlaaksoon. Artikkelin kirjoittajan mukaan kellään ei ollut uskoa Tornionlaakson taloudelliseen kehittymiseen.¹¹⁷

Vaikka Tornionlaakso oli leimallisesti lestadiolaista seutua, lestadiolaisistakin perheistä nuoria lähetettiin Matarengin opistoon eikä lestadiolaistaustaiseen Ylitornion kristilliseen kansanopistoon.¹¹⁸ Alkuvuosina johtaja de Vylder kävi vuoropuhelua lestadiolaisten kanssa ja pyrki saamaan paikallisen herätysliikkeen luottamuksen. Heti ensimmäisellä vuosikurssilla oli tyttö, jonka isä oli yksi jokilaakson tunnetuimpia ja merkittävimpiä lestadiolaisia talonpoikia.¹¹⁹

Esimerkkinä kansanopistoon suomenkielisestä kodista tulleesta oppilaasta ja opiston vaikutuksesta häneen lainaan tähän Maria Lundholmin kirjettä (5.6.1904) koulun johtajapariskunnalle ja opettajille. Lundholm oli syntynyt Liviöjärveltä ja kävi kansanopiston talvikurssin 1901–1902. Kahden vuoden jälkeen ruotsin kielen taidosta ei ollut enää paljon jäljellä, mutta halua opiskella lisää olisi ollut.

Muistossa olevat opettajat!

Sytämen rakkak kiitokset lausun kirjeiten edestä, jotka sain ilola vastaan ottaa, joka on oikein hauska lukea aina uusia kirjoja ja sanomia kouluin oloista.

Mulla on ollu oikein halu käyvä koulula, mutta ei sinne ole hyvä päästä näin kaukaa kuin on niin huono pääsä. Kyllä usein muistuu koulu mieleen ja halukki tuntuvat että lähteä vielä yheksi talveksi kouluun minun haluni olis vielä lissää oppia ruottin kielen ja kaikki muut opit jotka jäävät niin keskiin yheltä talvelta.

---

¹¹³ Gränsen 1960.

¹¹⁴ Gränsen 1965.

¹¹⁵ "Samtalsspråket under raster och fritid är, åtminstone bland pojkar, finska." Medlemsblad 1954.

¹¹⁶ "Eleverna är goda norrbottningar som inte går omkring och drömmer om förflyttning söderut." Medlemsblad 1956.

¹¹⁷ "Det kanske inte råder någon övertygelse om Tornedalens möjligheter till ekonomisk förkovran." Medlemsblad 1955.

¹¹⁸ On vaikea sanoa, mikä kaikki oli synnä, kun Ruotsin puolen lestadiolaiset eivät lähettäneet nuoriaan Ylitorniolle. Uskonoppiin kuuluva vaatimus olla uskollinen esivallalle, tässä tapauksessa Ruotsille, oli varmasti yksi. Ehkä myös sillä saattoi olla merkitystä, että liike oli jo 1920-luvulla alkanut hajaantua ja pääosa Ruotsin puolen itälestadiolaisista identifioitui myöhemmin Rauhan sana -nimen saaneeseen suuntaukseen. Ylitornion opiston tausta taas oli vanhoillislestadiolaisuudessa ja sen SRK (Suomen Rauhaniyhdistysten Keskusyhdistys) -suuntauksessa.

¹¹⁹ "[...] hennes far var en af de mest framstående och kände lästadianska bönderna i ådalen." Ludvig de Vylder Maria de Vylder-Ribbingille 21.12.1899. LTUB.

Käsityöt mie olen pytäny muistossa pittä väävin kutomiset mie olen vääviä kutonu niitä joita koulu opetti ja pyytäny muilekki ohjata sen kuin mie olen ittekki oppinu ja pytäny koulun arvoa yllä pittä sillä se on hyötyllinen koulu maasame kuin sen ymmärys tulis levitetyksi kansassamme.

Mie pytän että jos Frouva olis niin hyvä ja lähättäs mulle gudin myöstärin [kudinmalli] mulla on semmonen väävi päälä enkä saa mistään myöstäriä jos sopis kuin en mie joutanu riittamaan kuin tuli niin hopulinen lähtö.

Raittiusseurasta mie olen luopunu poijes sillä ei täälä ole yhtään raittius seura liikettä ja yksin on paha pysyä sinä sisälä kuin ei ole minkään laisia huvia eikä jotka johattaisit. Pajalaan ollan hommaamassa mutta ei siiheen taho kukkan mennä sisäle raittiuteen – raittiusseuraan. Adjö Adjö jag har skrifva intte mera.

Hyvästi olkaa tervehtetty yheltä oppilaalta Föreståndari ja muut opettajat.

*Maria Lundholm Pajala*¹²⁰

Vielä vuonna 1928 ilmestyneessä *Norbotten I* -kirjassa Matarengin kansanopistosta ja sen tavoitteista annettiin idealisoitu kuva, jossa toistettiin perustamisen takana olleita periaatteita. Teksti oli Ludvig de Vylderin käsialaa. ”Toiveemme oli aivan alusta lähtien, että ruotsin- ja suomenkieliset nuoret kohtaisivat toisensa ja talven yhteisen kouluelämän aikana oppisivat tuntemaan toisensa. Nuoruuden ystävyysiteet auttaisivat yhdistämään köyhän raja-alueen entistä vahvemmin muuhun valtakuntaan. Tarkoitus ei ole milloinkaan ollut – ymmärrätte sen hyvin – millään tavalla alistaa suomen kieltä tai ryövätä seudulta sitä, mikä on sille ominaista. Tehtävänä oli ja on ainoastaan valmistaa Tornionlaakson suomenkieliselle rahvaalle mahdollisuus ottaa osaa ruotsalaiseen kulttuuriin. Haluamme avata heille tietä vapaaseen seurusteluun muun valtakunnan kanssa, mikä on heille myös taloudellisessa mielessä välttämätöntä, ja näin muodoin saada heidät tuntemaan, että Ruotsi on todellakin myös heidän isänmaansa.”¹²¹

V KANSANOPISTO JA NAISSET

Naisen paikka kansanopistossa

Kajsa Ohrlander (2005) pohtii kansanopistoa käyneiden naisten käsityönopiskelua arvioivassa artikkelissaan, miten naisten opiskelu kansanopistossa sijoittui aikansa ajankohtaiseen puheenaiheeseen, naisasiaan, naisliikkeeseen ja feminismiin¹²². Hän kysyy, voiko naisten

¹²⁰ Maria Lundholm de Vyldeille 5.6.1904. NKFC.

¹²¹ ”Det var ju allt från första början vårt hopp, att svensk- och finsktalande ungdom här skulle mötas och under vinterns gemensamma skolliv lära känna varandra. Ungdomsvänskapen skulle bidra att knyta de band, varmed vi ville fastare förena den fagra gränsbygden med det övriga landet. Meningen har ju aldrig – det förstår ni väl – varit att på något sätt undertrycka det finska språket eller i övrigt beröva denna bygd dess säregna karaktär. Uppgiften var och är blott den att bereda Tornedalens finsktalande allmoge del i den svenska kulturen. Vi vill öppna dem vägen till ett fritt umgänge med det övriga landet, vilket ju även av ekonomiska skäl är så nödvändigt för dem, och så låta dem känna, att Sverige verkligen är deras liksom allas vårt fosterland.” Bergfors & Neander 1928, 139–140.

¹²² Ludvig de Vylder mainitsee feminismin jo 1899 kertoessaan valmistelemastaan naisten historiaa koskevasta esitelmästä. Hänen maailmankatsomuksensa mukaan feminismi oli yksi nykyajan kulttuuri-ilmiö. ”[...] hör förresten

vuosisadan vaihteessa tekemät kudonnaiset ja muut käsityöt nähdä osana naisten vapautumista, tulemista kokonaisiksi ihmisiksi. Käsityötutkimuksen johtopäätös on, että käsitöiden ansiosta naisten itsetunto ja kyvyt vahvistuivat. He ottivat käsitöiden avulla myös arvostettua tilaa julkisuudessa, lisäksi he saivat tuloja myydyistä töistä.¹²³ Katovuosien aikaan talvella 1902–1903 myös Matarengin opiston oppilaat ja muut paikalliset naiset ansaitsivat käsitöillä, joita Elisabeth de Vylder välitti myytäväksi Tukholmaan.¹²⁴

Ohrlander katsoo, että naisten kansanopisto oli osa naisliikkeen vaatimusta tyttöjen kouluttamisesta ja askel kohti julkisuudessa toimimista. Yksi lähtökohta feminismille on, että naiset alkavat tuntea olevansa ”me”. Vuosisadan alussa tärkeämpi identiteettiä muovaava käsite oli kuitenkin yhteiskuntaluokka; työväenliikkeellä ja porvarillisella naisliikkeellä oli omat järjestönsä. Talonpoikaisnaisille ei ollut omaa liikettä. Erityisesti porvarillisella puolella Fredrika Bremer -liitossa motivoitiin vaatimusta tasa-arvosta, ei oikeudella johonkin vaan sillä hyvällä ja erityisellä, mikä naisilla oli jo äitiydestä johdosta. Naisen piti siis omilla hyveillään todistaa olevansa kansalainen. Tätä työtä Ohrlanderin mukaan naisten kansanopisto teki.¹²⁵

1800-luvun lopun Ruotsissa naiset alkoivat vallata paikkaa julkisessa elämässä. Enemmistö pikkukoulun ja kansakoulun opettajista oli jo vuonna 1880 naisia, vuodesta 1870 vuoteen 1880 naispuolisten sairaanhoitajien määrä kaksinkertaistui ja kaupan alalla naisten määrä kolminkertaistui. Naisia työskenteli myös puhelinkeskuksissa, postilaitoksen palveluksessa ja yksityisyrittäjinä.¹²⁶ Matarenginkin kansanopistossa kohdattiin muuttuva maailma, jossa naisen asema ja paikka tuli pohdittavaksi.

Kansanopisto oli lähtökohdiltaan emansipatorinen; siellä oli näkyvä paikka naisille. Kun de Vylderit aloittivat toimintaansa Matarengin opistossa, he olivat siellä pariskuntana. Joskus aikalaistekstejä ja historiankirjoitusta lukiessa tuntuu jopa siltä, että Elisabeth de Vylderillä oli opistoyhteisössä miestään suurempi näkyvä osuus. Mutta valtakunnallisessa kansanopistojen lehdessä julkaistussa opiston 25-vuotisjuhlapuheessa maaherra Malm mainitsi aloitteentekijöinä ja toiminnan kantavina voimina kihlakunnantuomari G. Kronlundin, koulun ensimmäisen johtajan Ludv. de Vylderin sekä tämän puolison¹²⁷. Ruotsalaisessa valtakunnallisessa julkisuudessa Elisabeth de Vylderillä ei siis ollut nimeä!

Ylitornion kansanopiston perustamiskokouksessa lähes neljännesvuosisata Matarengin opiston perustamisen jälkeen paikalla oli 20 henkeä, joista 13 oli naisia. Ensimmäisen vuoden opiskelijoista Ylitorniolla lähes kaksi kolmannesta oli naisia.¹²⁸

Matarengin opistossa nainen nähtiinkin aluksi porvarillisen naisliikkeen mukaisesti naiseuttaan toteuttavana olentona. Naisen paikka oli kodin piirissä, joko perheenäitinä tai sitten

---

till min världsåskådning att se feminism i en hel del modärna kulturföreteelser.” Ludvig de Vylder Maria de Vylder-Ribbingille 4.4.1899.

¹²³ Ohrlander 2005, 8–9.

¹²⁴ Marcusdotter & Sallnäs 2006, 30.

¹²⁵ Ohrlander 2005, 12–13, 19.

¹²⁶ Gunhild Kylan (1972) teosta *Svensk flickskola under 1800-talet* siteeraa Ohrlander 2005, 16.

¹²⁷ Puhe on julkaistu *Tidskrift för svensk folkhögskola* 1925: 2; hiukan erilainen versio samasta puheesta *Minnesskrift* 1924.

¹²⁸ Hannu Mustakallio 1994, 47, 51.

”yhteiskunnallisena äitinä”. Vuoden 1902 vuosikirjassa Elisabeth de Vylder kirjoitti *Ur ”frågelådan”* -otsikon alla nuorista tytöistä ja näiden elämäntehtävästä. Tyttöjen yleisenä haluna oli hänen mukaansa tehdä jotain hyvää tässä maailmassa. Jos halusi tavoitella jotain erityisen suurta, saattoi kouluttautua opettajattareksi, lähetyssaarnaajaksi, sairaanhoitajaksi tai joksikin vastaavaksi, mutta naisten tärkein tehtävä oli rakentaa ja vaalia rakkainta paikkaa maailmassa eli kotia, tekipä siellä työtä sitten äitinä, emäntänä, tyttärenä tai palvelijana. Elisabeth de Vylderin mukaan työ vie miehen pois päin kodista. Naisen työ sen sijaan toi hänet sisään päin, kodin piiriin.¹²⁹

Kotityöt olivat naisen maailma. Sama toistuva työ, josta ei juuri kiitosta herunut ja joka oli näkymätöntä, saattoi tuntua väsyttävältä. Elisabeth de Vylder antoi ohjeeksi, että ei saanut katkeroitua, vaan piti antaa hyvän mielen ja ilon olla arkipäivän askareissa mukana kylvämässä siemeniä tulevien onnellisten ihmisten onnellisiin koteihin. Hyvän kodin rakentaminen oli myös isänmaan, yhteisen suuren kodin, rakentamista. Näin nainenkin saattoi loppujen lopuksi olla työskentelemässä ulospäin, isänmaan – kansakunnan – hyväksi.

Opiston 25-vuotisjuhlassa maaherra Malm kehui kansanopiston kykyä syventää oppilaiden tunnetta kodista ja isänmaasta. Hänen mielestään naiset oli luonnostaan tarkoitettu kodin maailmaan, vaikkakin nykyaika antoi mahdollisuuden toimia myös sen ulkopuolella.

”[Kansanopistossa] myös nuori nainen valmistetaan kantamaan nykyisin väistämätöntä vastuuta yleisen elämän vaatimuksista, hän saa opetella kodin elämässä ottamaan hyödyn kaikista mahdollisuuksista, ja hän saa, toivoaksemme, opetella luomaan todellista kotia sekä olemaan kodin lämpöä ja elämää luova henki, mihin luonto on hänet tarkoittanut.”¹³⁰

Naisten oppiaineet ja esikuvat

Naiset saivat opetusta osin samoissa yleissivistävissä oppiaineissa kuin miehet. Mutta esimerkiksi yhteiskuntaopin kurssi oli lyhyempi, koska katsottiin, ettei naisten tarvinnut kantaa vastuuta yhteiskunnallisissa asioissa samoin kuin miesten. Naisille opetettiin sen sijaan terveystietoa erityisenä oppiaineena. Alussa Matarengin opiston kaikilla kursseilla oli paljon sairaita oppilaita. Eräällä talvikurssilla vain viidesosa oppilaista ei ollut sairastanut tuberkuloosia.¹³¹

Nykyajan koulusta kertoo sekin, että naisten oppiaineina oli anatomiaa, fysiologiaa, ”naishygieniaa”, seksuaalihygieniaa, sairaanhoitoa sekä lastenhoitoa ja -kasvatusta.¹³² Elisabeth de Vylder muisteli itse, että näitä aineita ei ollut vielä otettu missään kouluaineeksi¹³³. Matarengin opistossa annettu opetus oli hyvin nykyaikaista. Syksyllä 1905 johtaja Ludvig de Vylder oli esimerkiksi ollut Haaparannalla opettajankokouksessa puhumassa opettajien velvollisuudesta antaa seksuaalineuvontaa¹³⁴.

¹²⁹ ”Mannens arbete är utåt – kvinnans inåt.” Tornedalens elevförbunds årsskrift 1902.

¹³⁰ ”Den unga kvinnan får även hon sin förberedelse för att ta sitt numera ofrånkomliga ansvar i fråga om det allmänna livets krav, hon får lära sig att inom det husliga livet tillvarataga alla möjligheter, och hon får, ska vi hoppas, lära sig att skapa ett verkligt hem samt att vara den hemmets värmmande och livgivande ande, vartill hon av naturen är ägnad.” Minnesskrift 1924, 4.

¹³¹ de Vylder 1957.

¹³² Marcusdotter 2006, 36.

¹³³ de Vylder 1950.

¹³⁴ Ludvig de Vylder Maria de Vylder-Ribbingille 25.11.1905.

Naiset ja miehet olivat omina ryhminään myös voimistelussa. Naiset työskentelivät vuororyhmissä koulun keittiössä, jossa valmistettiin ruoka koko koululle. Samoin tekemällä opittiin navetta- ja meijerityöt.¹³⁵

Laulu oli oppiaine, jolla näyttäisi olleen erityisen suuri merkitys naispuolisille opiskelijoille. Varhaisimpia palautteita Elisabeth de Vylder sai opetuksestaan Inga Pettersonilta, joka kirjoitti elokuussa 1902: ”Monia rakkaita terveisiä opettajille ja kaikille koulun tytöille, jotka laulavat iloisia laulujaan”.¹³⁶ Isänmaallisten laulujen lisäksi Elisabeth de Vylder opetti muun muassa Tegnérin lastenlauluja ja vuodenaikaan, erityisesti kevääseen liittyviä lauluja. Merkit kevään tulosta kirvoittivat toisenkin kansanopiston tytön muistelemaan kouluaikaansa: ”No niin, näyttää, että kesä olisi pian täällä kaikkine sepeleineen, muistan usein, kuinka lauloimme siellä rannalla, kyllä se oli hauskaa! Kun istun yksin ja ajattelen viime talvea, laulan useasti niitä lauluja. Kuinka oli hauskaa saada oppia kauniita lauluja, joita en tule elämässäni ikinä unohtamaan, olipa elinaikani pitkäkin. Ajatellessani nyt, että uudet oppilaat saavat oppia uusia lauluja, haluaisin olla mukana ja oppia niitä lisää.”¹³⁷

Naiset olivat selvästi halukkaita oppimaan myös yleishyödyllisiä asioita ja hakeutuivat usein toiselle vuosikurssille. Talven 1913–1914 toinen vuosikurssi koostui pelkästään kuudesta naisoppilaasta.

Kotitalouskoulun tehtävä määriteltiin sen aloittaessa toimintansa vuonna 1913 seuraavasti: ”Kotitalouskoulun tehtävä on herättää ja voimistaa kiinnostusta niihin työtehtäviin, joita maalaistalossa on mahdollista suorittaa. Ennen kaikkea pitää painottaa sitä, että oppilaat saavat näköalan siihen, miten maatalouden toimet on järjestettävä, jotta parhaimmalla tavalla osattaisiin käyttää hyväksi maataloudesta saatavat tuotteet.” Lisäksi tavoitteena oli herättää Tornionlaakson tulevien kotiäitien keskuudessa kiinnostus puutarhanhoitoon.¹³⁸

Vajaa puoli vuotta kestänyt opetus alkoi toukokuussa kansanopistokurssin loputtua ja jatkui syksyllä siihen asti, kunnes uusi kansanopistokurssi saapui opistolle. Opetusta annettiin ”kaikissa kodin työtehtävissä kuten ruoanlaitossa, leipomisessa, teurastuotteiden hyödyntämisessä, kotieläinten ja puutarhan hoidossa, säilönnässä, ompelussa ja kangaspuilla kutomisessa, terveys- ja sairaanhoito-opissa, lastenhoidossa, laskennossa ja kirjanpidossa”.¹³⁹ Matarengin kotitalouskoulussa annettiin opetusta laskennon lisäksi toisessakin oppiaineessa, joka ei ollut pakollista maan muissa kotitalouskouluissa. Oppiaine oli ruotsin kieli. ”Matarengin koulun oli ollut

¹³⁵ Marcusdotter & Sallnäs 2006.

¹³⁶ ”Många kära hälsningar till lärare och alla flickor som är vid skolan och sjunger sina glada sånger.” Inga Petterson Elisabeth de Vylderille 2.8.1902. NKFC.

¹³⁷ ”Ja, det syns om sommaren vore snart här med alla sina kransar, det mins jag så ofta när vi sjöng där i stranden vad det var roligt! Ofta sjunger dessa sånger när jag sitter i ensamhet och tänker på förra vintern, hur det var roligt då man fick lära vackra sånger, som jag aldrig glömmor under hela min livstid, vore det äfven lång. Nu då jag tänker, att nya elefver får lära sig nya sånger, då ville jag och vara med att lära ännu mera sånger.” Amanda La[a]kso Elisabeth de Vylderille 23.4.1904. NKFC.

¹³⁸ ”Lanthushållsskolans uppgift är att väcka och stärka intresset för de sysslor, som i ett lantmannahem komma möjligt i att sköta dessa sysslor. Framför allt bör läggas vikt vid att eleverna få en inblick i hur ett lantushåll bör ordnas för att på bästa sätt kunna tillgodogöra sig de produkter en lantgård lämnar.” Redogörelse 1911–1914.

¹³⁹ ”Undervisning i alla i ett hem förekommande sysslor, såsom matlagning, bakning, tillvaratagande av slakt, husdjurs- och trädgårdsskötsel, konservering, sömnad och vävnad, hälso- och sjukvårdslära samt barnavård, räkning och bokföring.” Medlemsblad 1937, 12.

välttämätöntä laajentaa opetusta näihin aineisiin, koska useimmiten suomenkieliseltä alueelta tulevien tiedot näissä aineissa olivat hyvin puutteelliset”, totesi johtajatar Anny Carlström 25-vuotisjuhlakirjassa¹⁴⁰.

Oppiaineiden opiskelun ja käytännön työn lisäksi myös kotitalouskoulussa järjestettiin lauluhetkiä, illanviettoja, leikki-iltoja, retkiä ja luentoja. Puolen vuoden kurssin päätyttyä toivottiin, että nuoret naiset täynnä työniloa ja toivoa palaisivat kotiseuduilleen ja tekisivät työtä onnellisen ja hyvän kodin hyväksi. Naisten tärkein tehtävä oli hoitaa ja kasvattaa tulevaisuuden sukua reippaiksi, hyväiksi ja vastuuntuntoisiksi ihmisiksi, ruotsalaisen yhteiskunnan hyödyllisiksi jäseniksi.¹⁴¹

Kansanopiston käyneiden nuorten naisten esikuvina oli koko ajan myös naisia. Tosin kansanopistokurssin johtajat olivat miehiä, samoin kuin pääasiassa yleissivistävien lukuaineiden opettajat. Mutta apulaisopettajina toimi akateemisen koulutuksen saaneita naisia. Kotitalouskoulun johtajat olivat naisia. Myös kotitalousopettajat ja naisten käsityön opettajat olivat naisia. Osa naisista oli naimattomia, osa avioitui miesopettajien kanssa.

Ensimmäiset kaksitoista vuotta Elisabeth de Vylder oli koko Matarengin opiston äitihahmo. Hän oli esimerkki tehokkaasta moniaalle suuntautuneesta naisesta, joka yhdisti uran ja perhe-elämän. Hän lauloi, soitti ja säesti kaikissa yhteislaulutilanteissa, hän opetti käsitöitä, terveystietoa, voimistelua, hän toimi miehensä sihteerinä, hän organisoi oppilastöiden myynnin Tukholmaan – ja synnytti Matarengin-aikana viisi lasta.

VI NAISSET MATARENGIN OPISTOSSA VUOSINA 1899–1958

Selvityksen vaiheet ja naisten tausta

Selvittäessäni, mitä naisille tapahtui kansanopistossa ja sen jälkeen, tein aluksi luettelon kaikkien vuosikurssien naisista. Jotta olisi helpompi liittää heihin tietoja opistonjälkeisestä elämästä ja analysoida niitä, tein seuraavaksi naisista aakkosellisen luettelon. Kolmannen tilaston tein kylittäin, kuitenkin vain laskien, montako naista oli kotoisin mistäkin kylästä.

Kaikkiaan vuosina 1899–1958 opiston kävi 2 366 yli 16-vuotiasta tyttöä. Suurin osa oli koulua käydessään iältään 20 vuoden molemmin puolin. Joukossa oli myös vanhempia, muutama yli 30-vuotiaskin. Vain kesäkurssin eli kotitalouskoulun kävi 683 eli 28.9 % tytöistä. Vain yhden talvikurssin kävi 51.9 %, talvikurssin ja sitä edeltävän tai seuraavan kotitalouskoulun kävi 4.7 %, kaksi talvikurssia kävi joka kymmenes. Kaksi talvikurssia ja kotitalouskoulun kävi vain 14 tyttöä eli 0.6 % koko aineistosta. Kolme talvikurssia suoritti 0.8 % opiskelijoista. Eräs tyttö tuli ensimmäiselle talvikurssille 1950–1960 -lukujen vaihteessa 16–17-vuotiaana. Hän kävi opistoa perätysten yhteensä viisi talvikurssia ja päätyi Östersundin sairaanhoitajakouluun. Eräs toinen tuli kotitalouskouluun keväällä 1947 ja kävi opistoa sen jälkeen neljä talvea ja päätyi sairaanhoitajakouluun Gävleen.

---

¹⁴⁰ ”För Matarengiskolan har det dock varit nödvändigt att bereda undervisningen även i dessa ämnen, därför att eleverna, som oftast komma från den s. k. ’finnbygden’, däri ha mycket bristfälliga kunskaper”, Minnesskrift 1924, 87–88.

¹⁴¹ Minnesskrift 1924, 88.

Pääasiassa miehille tarkoitetun maamieskoulun kävi lukuvuonna 1919–1920 myös kaksi tyttöä Kuivakankaalta. Samoin kaksi ylikainuulaista tyttöä kävi maamieskoulua talvella 1947.

Tiedot nuorten naisten elämästä (ammatinvalinnasta, koulutuksesta, työelämästä, asuinpaikkakunnista) opiston jälkeen olen saanut pääasiassa oppilasyhdistyksen lehdestä vuosilta 1902, 1916–1919 ja 1937–1958. Lisäksi kysyin naisten kohtaloista syksyllä 2021 noin kahdessakymmenessä tornionlaaksolaisia tavoittavassa Facebook-ryhmässä. Facebook-pyyntöni oli ruotsin- ja meänkielillä¹⁴². Sain useita yhteydenottoja, joissa ilmoitettiin, että yhteydenottajan äiti oli käynyt kansanopiston, mutta tehtyäni netin kautta jatkokysymyksiä en saanut enää yhteyttä asianomaiseen. Nettikyselyn kautta sain kuitenkin vahvistuksen ajatukseen, että ”kansanopistoon lähethin tietyistä perheistä”. Toisaalta Facebookin kautta kohdatut ihmiset pystyivät tarjoamaan ”lihaa luitten päälle”, kun he kertoivat asioita kansanopiston käyneestä sukulaisestaan.

Tietoja on löytynyt myös muiden yksityishenkilöiden avulla. He ovat ystävällisesti käyneet läpi oppilaslistaa ja lisänneet siihen tietoja tuntemiensa naisten elämänvaiheista. Jonkin verran tietoa löytyi myös muusta kirjallisuudesta, opiston juhlaulkaisuista ja entisten oppilaiden kirjeistä rehtoripariskunta de Vyldereille. Naisten kohtaloista syksyllä 2021 kertoneet olivat useimmiten kansanopiston käyneiden naisten lapsia tai naiset olivat olleet heidän isoäitejään. Kysyin heiltä myös opiston käyneen naisen käyttämästä kielestä. Vastaus oli jokaisella, että kotona tämä ruotsia jo kansakoulussa oppinut, kansanopiston käynyt äiti puhui puolisonsa kanssa suomea, mutta lasten kanssa aina ruotsia. Yksi miespuolinen yhteydenottaja pelkäsi selvästi tietojen julkistamista eikä kertonut äidistään muuta kuin että tämä oli käynyt opiston.

Useita kansanopiston vuosina 1899–1958 käyneitä naisia on vielä elossa. En kuitenkaan lähtenyt laajasti etsimään ja haastattelemaan heitä osaksi siksi, että selvityksen tekemiseen oli varattu vain lyhyt aika, mutta myös siksi, että he olivat jo korkeassa iässä.

Yli puolesta eli 1 465 naisesta ei ollut mitään tietoa. Osaselitys on siinä, että oppilasyhdistyksen lehti ei ilmestynyt 27 vuotena, vuosina 1903–1915 ja 1922–1937. Toisaalta se, ettei nainen ilmoittanut mitään oppilasyhdistyksen lehteen, voi kertoa monista asioista. Samastuminen kansanopistoyhteisöön ei ehkä ollut kovin vahva, tai ehkä ”ei ollut mitään kerrottavaa”. Yhteiseen opistolehteen saatettiin ajatella lähetettävänä sellaisia tietoja, että oli päästy jotenkin eteenpäin elämässä kansanopiston viitoittamalla tiellä. Niiden osalta, joilla tietoa oli, merkintä koski avioliittoa tai kihlausta, opiskelupaikkaa, työpaikkaa ja asuinpaikkakuntaa. Aviomiehen asuinpaikan perusteella oletin, että nainenkin muutti samaan paikkaan. Nämä olivat pääasiassa Tornionlaakson kyliä.

---

¹⁴² Vet du någon kvinna som gått Tornedalens folkhögskola mellan åren 1899–1958, **vad har hänt med henne efter skolan?** Jag håller på att skriva en utredning till Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset om bl a dessa kvinnor. Svara inte här utan skriv pm eller helst ta kontakt via min e-post: förnamn.efternamn@telia.com. All information används bara i forskningssyfte. Tiäks kethän vaimoa joka olis käyny Mataringin opiston vuosittin 1899–1958 aikana? Tiäks mitä sille kävi koulun jälkhin? Kirjota mulle mieluusti e-postia: etunimi.sukunimi@telia.com. Mie tehen ja tutkin noita vaimoja Tottuus- ja sovintokomisuunin laskhuun. Kaikki tieto tulee vain tutkimuksen käythöön. Dela gärna! Levitä mielelhään!

Nimet

Poimin tietoni kansanopiston omasta arkistosta pääosin vuosikertomuksista. Myös oppilasyhdistyksen jäsenlehdessä julkaistiin oppilasluetteloita. Tietoja olivat kirjanneet selvästikin ruotsinkieliset henkilökunnan jäsenet. Tällä oli vaikutuksensa siihen, minkänimisiä ja minkänimisistä kylistä oppilaat olivat kotoisin. Suomenkielisten nimien ja paikkakuntien oikeinkirjoitus oli horjuvaa, usein nimi kirjoitettiin ruotsalaisen ääntämyksen perusteella. Esimerkiksi Laaksosta tuli Lakso, Yrjöstä Urje, Lantosta Lantho, Lindistä Lindh, Lomakasta Lomacka, Kaarlesta Karle, Hellistä Helly, Annista Annie, Törmästä Törme. Todennäköisesti väärin kirjoitettu nimi seurasi tyttöä jossain määrin läpi elämän.

Nimilista kertoo myös eri aikojen suosituimmista nimistä ja siitä, että tytöille haluttiin antaa ruotsinkielinen nimi. Etunimi oli helpompi valita ruotsalaiseksi kuin vaihtaa myös sukunimeä. Toinen tai kolmas tyttöjen nimistä oli usein ruotsalaisuutta korostava. Ylivoimaisesti eniten toisena nimenä oli kyseisenä aikana Ingeborg. Muita vastaavia olivat esimerkiksi Ingegerd, Friedeborg, Gunborg, Valborg, Anneborg, Torborg, Angelika, Sigrid, Ragnhild, Signhild, Magnhild. Suurin osa näiden nimien haltijoista oli kotoisin suomalaisista kylistä ja heidän sukunimensä oli suomalainen. Ester Cullblom tuo esille tärkeän nimien ruotsalaistamisestaan. Hänen tutkimansa suomalaiset naiset, jotka olivat tulleet alun perin piioiksi, avioituivat ruotsalaismiesten kanssa ja saatuaan lapsia antoivat heille ruotsalaisen etunimen. Lasten tuli siis ensisijaisesti kasvaa ruotsalaisiksi. Heistä piti tulla etnisesti isänsä joukkoon kuuluvia. Sama suunta on havaittavissa kansanopiston käyneiden naisten keskuudessa; nimi viesti kuulumisesta Ruotsin kansakuntaan.

Opiston oppilaat muuttivat myös sukunimiään. Tutkittavan ajan naisista kuusi ruotsalaisti nimensä. Näistä kaksi oli ensimmäisen kansanopistokurssin oppilaita, yksi vuosikurssilta 1940–1941 ja kolme 1940-luvun lopulta. Sukunimen muuttaminen oli voimakas valinta ja assimilaation sinetti. Aineistossa muutokset koskivat seuraavia nimiä: Rovanjokista tuli Rudbäck, Lehtipalosta Lövmark, Juntista Jengvall, Frankkilasta Fardelius, Lantosta Lundhamn, Kyröstä Kastrén ja Alapäästä Widehall.

Oppilaiden kotiseutujen merkitsemisessä käytettiin sekaisin ruotsalaista ja suomalaista muotoa, kuten esimerkiksi Vitsaniemi ja Risudden. Jarhois oli aina ruotsinkielisessä muodossa eikä suomalaisittain Jarhoinen, samoin Kardis, ei Kaartinen.

Seudut ja kylät

Matarengin kansanopisto oli siis tarkoitettu tavoittamaan Norrbottenin suomalaisväestön nuoria – ja ruotsalaistamaan heitä. Tarkasteltaessa naisten kotipaikkoja voi havaita opiston ulottuneen miltei jokaiseen kylään Tornion- ja Kainuunjokilaaksossa, siis sekä suomen- että ruotsinkielisten alueiden kyliin. Oppilaita oli lähes 350 kylästä. Lisäksi yksittäisiä oppilaita oli myös läänin ulkopuolelta eri puolilta Ruotsia. Suomesta opiston kävi neljä tyttöä Alkkulasta, aivan rajajoen toiselta puolen.

Määrällisesti eniten oppilaita oli Övertorneån kunnasta. Matarengi, Kuivakangas, Juoksengi, Tärendö, Haapakylä ja Kukkola nousevat tässä järjestyksessä kirkkaasti kärkeen oppilaiden kotikyliin. Yli 20 oppilasta oli myös Erkheikistä, Haaparannasta, Koivukylästä, Jarhoisista, Junosuandosta, Jänkisjärvestä, (Neder)kalixista, Kiirunasta, Korpikåsta, Korpilombolosta,

Kukkolasta, Luppiosta, Nikkalasta, Pajalasta, Pellosta, Sattajärvestä, Seiskarista (ruots. Seskarön), Soukolojärvestä ja Vitsaniemestä. Määrät eivät ole täysin verrannollisia, sillä joinakin vuosina oppilaiden kotipaikoiksi merkittiin vain seurakunta, useimmiten kuitenkin sekä seurakunta että kylä.

Ruotsinkielisistä taajamista eniten oppilaita oli Haaparannan kaupungista (33 naista) sekä kaivosyhdyskunnista Jällivaaran kirkonkylästä (10), Malmbergetistä (12), Koskullskullesta (15) ja Kiirunasta (32). Myös Kainuunjokilaaksosta ja Kalixista etelään olevalta alueelta kotoisin olleiden oppilaiden äidinkieli oli ruotsi. Överkalixin kylistä tuli vuosittain huomattava määrä naispuolisia opiskelijoita.

Kieli

Vuoden 1924 juhlaulkaisuun laadittiin oppilastilasto sen mukaan, oliko oppilas kotoisin suomen- vai ruotsinkieliseltä alueelta. Oletan, että suomenkieliseltä alueelta tuleva oli myös suomenkielinen. Tilasto esitettiin viisivuotiskausittain eriteltynä myös sukupuolen mukaan. Viisivuotiskaudella 1899–1904 suomenkieliseltä alueelta kotoisin olevia naisia oli lähes 90 % kaikista naisista. Seuraavien viiden vuoden aikana suomenkielisten naisten osuus kaikista naisista oli 68 %, seuraavien 61 % ja 74 %. Viimeisellä ajanjaksolla 1919–1924 suomenkielisiä oli 83 % kaikista naisista.¹⁴³

Suuri osa naisista oli siis kotoisin suomenkielisistä kodeista ja käytti suomea kotonaan ja kotikylässään. Useimmat heistä olivat kuitenkin käyneet ruotsinkielisen kansakoulun. Jokaisella kurssilla oli aina myös tietty määrä ruotsinkielisiä ummikoita. Ummikkoruotsalaisten määrä kuitenkin väheni toisen maailmansodan jälkeen. Näyttää siltä, että mitä enemmän kouluun tulleet tytöt osasivat jo ennestään ruotsia, sitä vähemmän tarvittiin enää oppilaita ruotsinkieliseltä alueelta. Heitä saattoi hakeutua myös Norrbottenin muihin kansanopistoihin, sillä Kalixiin oli perustettu kansanopisto vuonna 1939 ja Malmbergetiin syksyllä 1954.

Miten uskallettiin?

Lähteminen Matarengin kansanopistoon ei liene ollut nykyajan sanoin läpihuutojuttu. Kouluun pääsi 16-vuotiaana. Senikäinen tyttö oli jo varsin tarpeellinen työvoimana maalaistaloissa. Kansanopistovuosi vaati jonkin verran varallisuutta, mutta myös eräänlaista kansanopistotietoisuutta. Toisaalta ne opiston käyneet tytöt, jotka tulivat takaisin kylään, saattoivat uusilla tavoillaan herättää hämmennystä.

Kerstin Tuomas Larssonin kirjassa *Hjärntvättarresan Aivonpesureisu* päähenkilö Elvi haaveilee pääsystä kansanopistoon. Elvin äidin ikäinen kyläläinen Johanna on käynyt opistoa ja oppinut siellä kaikenlaista, mitä muut kylässä eivät osaa. Johanna sanoo suoraan mitä asioista ajattelee, hän on itsevarman oloinen, pitkä, solakka ja hänellä on kauniit lyhyeksi leikatut hiukset. Elvi ihmettelee, miksi Johannalla on vain vähän lapsia verrattuna Elvin äitiin, ja näyttää kuin muutamat raskaudet eivät olisi jättäneet mitään jälkiä kehoon. Johanna ei käy seuroissa. Hänestä juorutaan, että tämä

---

¹⁴³ Minnesskrift 1924, 126–127.

yrittää olla parempi kuin muut, koska on käynyt kansanopistoa. Elville Johanna on samasta kylästä kotoisin oleva esikuva, siksi hänkin haluaa kansanopistoon.¹⁴⁴

Tuomas Larsson tavoittaa saman, mikä tässäkin selvityksessä alkaa aueta. Vaikka kansanopistoon lähdettiin monista isoista ja pienistä kylistä, kaukaisista ja lähellä opistoa olevista, niin usein tarvittiin esikuva tai kaveri tai joku sukulainen, jotta matka Matareen alkoi. Samalle vuosikurssille saapuneet kaksi suurin piirtein samanikäistä tyttöä samasta kylästä osoittavat, että kouluun lähdettiin yhdessä. Kaverista saatiin tukea ja voimaa uuteen elämänvaiheeseen. Tällaisia kaveripareja oli milteipä joka vuosikurssilla. Myöhemmin 1940- ja 1950-luvulla, kun tyttöjä lähti esimerkiksi Tukholmaan sairaala-apulaisiksi, lähdettiin myös ”suureen maailmaan” kaverin kanssa. Myös jatkokoulutukseen saatettiin hakeutua kaverin kanssa.

Aakkosellinen opiskelijaluettelo paljastaa – ja Facebook-kysely vahvistaa – eräänlaisten kansanopistoperheiden tai -sukujen olemassaolon. Kun äiti, täti, serkut tai sisarukset olivat käyneet kansanopiston, niin kouluun oli helppoa ja itsestään selvää lähteä. Kahden siskoksen ”kansanopistoperheitä” oli lähes joka kylässä. Isompia ”kansanopistosukuja” pystyin rekonstruoimaan useista kylistä, muun muassa Vitsaniemestä, Vuomajärvestä, Kuivakankaalta, Tärännöstä, Erkheikistä, Kurkkiosta, Lovikasta, Nikkalasta ja Sattajärvestä.

Esimerkkiperhe¹⁴⁵

Esimerkiksi kuusilapsisessa Aaron perheessä Erkheikin kylässä vanhin poika Frans oli ensimmäinen, joka kävi kansanopistoa. Hän oli yksitoista vuotta seuraavaa lasta, Fannya, vanhempi. Hänestä tuli perheen huoltaja, kun isä kuoli Fransin ollessa 30-vuotias. Äiti oli kuollut jo yhdeksän vuotta aiemmin.¹⁴⁶ Tytär Fanny kävi kotitalouskoulua kesinä 1928 ja 1930, Edla kesällä 1934, Maria (Maja) kesällä 1935 ja Elsa kesällä 1938.

Maja avioitui naapurikyläläisen maanviljelijän kanssa sekä hoiti kotia ja lehmiä, kunnes niistä luovuttiin vuonna 1967. Fanny avioitui kotitalouskoulukesänsä jälkeen Kuivakankaalle ja sai yhdeksän lasta. Hän kuoli viimeisen lapsen synnytyksen jälkeen. Elsa työskenteli koulun jälkeen vuoden Malmbergetissä ja muutti sitten lokakuussa 1941 Tukholman lähelle Danderydiin ja Solnaan. Hän työskenteli todennäköisesti sairaala-apulaisena. Hän oli naimaton eikä hänellä ollut lapsia. Edla oli aluksi jonkin aikaa töissä Malmbergetissä ja Jällivaarassa, kunnes hänkin muutti Tukholman seudulle sairaalaan hoitoapulaiseksi. Siellä hän oli parikymmentä vuotta naimisissa, mutta hänellä ei ollut lapsia. Edlan ja Elsan jälkeen jääneissä valokuva-albumeissa on monia sairaalassa otettuja työkuvia. Sisarukset viettivät paljon aikaa yhdessä, he matkustelivat kotimaassa ja Euroopassa. Heidän pukeutumistyyliinsä oli elegantimpi kuin pohjoiseen jääneiden sisarustensa. Valokuva-albumeissa on myös paljon kuvia erilaisista juhlista.

Aaron perheen kotona Auma-ahossa säilytettiin Erkheikin JUF¹⁴⁷-osaston kirjastoa, Frans luki kovasti ja piti huolta kirjastosta. Kirjaston kirjat olivat pääasiassa ruotsinkielisiä. Vanhemmat puhuivat kotona lastensa kanssa suomea. Isä Oskar tarvitsi kansanopistossa opiskelevaa poikaansa

---

¹⁴⁴ Tuomas Larsson 2017.

¹⁴⁵ Tiedot ja julkaisuluvan olen saanut Fanny Norbergin lapsenlapselta Mikaela Omarkilta. Sähköpostit tekijän hallussa.

¹⁴⁶ Lapsia oli oikeastaan yhdeksän, mutta kolme oli kuollut pieneenä.

¹⁴⁷ Jordbrukare Ungdomens Förbund.

kotitalalle töihin kesäksi ja kirjoitti tälle ”työloma-anomuksen” suomeksi. Kirje oli käännetty myös ruotsiksi¹⁴⁸, jotta kansanopistolla ymmärrettäisiin anomuksen sisältö. Kansakoulun lapset kävivät ruotsiksi. Kansanopistossa opiskelu vain vahvisti ruotsin kieltä. Fannyn lähettämät kirjeet kotiin kesiltä 1928 ja 1930 on kirjoitettu ruotsiksi. Fannyn ja hänen puolisonsa Unon kotikieli Kuivakankaalla oli kuitenkin suomi, samoin heidän lastensa äidinkieli. Fanny ei osannut kirjoittaa suomea, sillä kirjoittamisen oppiminen tapahtui koulussa ruotsiksi, jonka taidossa sisarukset tulivatkin kohtalaisen hyväksi.

Fannyn kirjeestä kotiin ensimmäisenä kansanopistokesänä 1928 käy ilmi, että hän tuli huomaamaan valtakunnanrajan läheisyyden, jossa keskeistä oli muun muassa rautatie. Häneen oli jo tarttunut hitunen isänmaallista ylpeyttä: ”ikkunastani on kaunis näköala. Ensin on rautatie, sitten joki ja saari, sitten Suomi korkeine vaaroinen, myös siellä näen rautatien [...]. Omituista ajatella, että kulkiessaan joen toisella puolen onkin Suomessa. Huoneeseen saakka kuuluu junan vihellys joen toiselta puolen. Mutta Ruotsin junat kulkevat komeasti, paljon komeammin kuin Suomen.”¹⁴⁹ Fanny kertoi kotiin myös tehneensä jälkiruoaksi ruusunmarjakiisseliä, hoitaneensa kanoja, ommelleensa paitaa ja aloittavansa kangaspuilla kutomisen. Elokuvateatterissa oli oltu kuuntelemassa luentoa naisten äänioikeudesta. Fanny mainitsi luennoitsijan olleen poliittisesti oikeistolaisen naisen¹⁵⁰. Myöhemmin samana kesänä hän oli ollut niin ikään elokuvateatterissa pidetyssä Pelastusarmeijan kokouksessa. Kokouksen jälkeen samassa tilassa oli ollut tanssiaiset¹⁵¹, mutta siellä Fanny ei ollut ollut mukana.¹⁵²

Naisoppilaiden luettelossa on edellä mainittujen sisarusten lisäksi yksi hieman nuorempi Aarominen nainen. Hän on hyvin todennäköisesti samaa sukua.

Mitä opistoajan jälkeen?

Jo Aaron sisarusten yhteydessä viittaan näiden kohtaloon opistoajan jälkeen. Tärkeä kysymys assimilaation kannalta on, jäivätkö naiset kotipaikkakunnilleen vai muuttivatko he muualle, etelään, ”Ruotsiin”. Muistan itse hyvin, kun Matarengissa asuvana suomalaisena lähdin kanttoriopintoihini Mellanseleen. Kalixiin menevään linja-autoon noustessani maksoin matkani ja puhelin kuljettajan kanssa suomeksi, mutta Kalixissa tapahtuneen autonvaihdon jälkeen kieli alkoi muuttua ja Luulajan asemalla olin jo toisessa kieliympäristössä. Olin taas lähtenyt ”Ruotsiin”, missä suomen kielen taidollani ei ollut mitään arvoa.

Kävin vuosien 1899–1958 naispuoliset opiskelijat läpi arvioiden heistä saadun tiedon perusteella, kuka lähti ”Ruotsiin”. Luulajan–Bodenin alueelle ja siitä etelämmäksi muuttaneiden joukko käsitti noin 22 % kaikista naisista, joista oli jotain tietoa.

---

¹⁴⁸ Sujuvasta käsialasta päätellen kirje voisi olla Erkheikin koulun opettajan kääntämä.

¹⁴⁹ ”vad det är vacker utsik [utsikt] från mitt fönster först är det järnvägen sen älv och holmen sen Finland med sina höga berg även där ser jag järnvägen [...]. Så konstigt att tänka att när man går på andra sidan älven så är man i Finland. Hörs ända till rummet när den pipar från andra sidan älven. Men o så ståtlig Sveriges tåg går, mycke ståtligare än Finlands.” Fanny Aaron kirje kotiin 11.6.1928. Kopio tekijän hallussa.

¹⁵⁰ ”En högerkvinna”.

¹⁵¹ ”Bal”.

¹⁵² Fanny Aaron kirje kotiin heinäkuussa 1928. Kopio tekijän hallussa.

Monet kansanopiston opiskelijat löysivät opistosta puolison. Jos aviopuolison koti oli suomalaisalueen kylässä, perhe asettui todennäköisesti kotitalolle. Kuten tämän selvityksen alussa totesin, on mahdotonta selvittää tarkasti, kuinka moni jäi ja kuinka moni lähti. Mutta kuten Aaron perheen esimerkissä osa opiston käyneistä jäi ja osa lähti. Tuossa esimerkissä alueelle jääneet tulivat kaksikieliseksi, lähteneiden äidinkielen säilymisestä ei voi sanoa mitään varmaa. Tukholmassa oli kuitenkin pärjättävä ruotsin kielellä.

Kotitalouskoulun tyttöjen ei ollut koulun tavoitteiden mukaan tarkoituskaan lähteä, vaan nykyajan tiedoilla ja taidoilla varustettuna palata kotitalolle tai muutoin kotiseudulle. Siis noin kolmatta osaa opiston käyneistä tytöistä ei ainakaan kehoitettu siirtymään alueelta pois. Sen sijaan heidän oletettiin puhuvan, kirjoittavan ja lukevan ruotsia.

Usean vuosikurssin käyneet tytöt tiesivät, mille ammattiuralle halusivat. He saivat tällöin kansanopistosta valmiudet pyrkiä esimerkiksi sairaanhoitajakoulutukseen. Ennen kuin Matarengin opistoon vakiintui toinen vuosikurssi, hakeutuivat tytöt Sunderbyn [entiseen Bodenin] kansanopistoon. Kolmas vuosikurssi saatettiin käydä myös Kalixin kansanopistossa.

Olen seuraavassa jaotellut ammattialoittain tietoja naisten sijoittumisesta koulun jälkeiseen työelämään.

Siirtolaiset

Siirtolaisuus ennen kaikkea Amerikkaan oli vuosisadan alussa ajankohtaista. Aiheesta keskusteltiin kansanopistonkin luennoilla. Siirtolaisiksi Amerikkaan lähti entisiä kansanopiston oppilaita, ja myös naiset lähtivät. Aineistossa on 21 naista, jotka lähtivät siirtolaisiksi, yksi Englannin kautta Bahamasaarille ja muut Yhdysvaltoihin. Kansanopiston ensimmäisen kurssin 18 naisesta peräti viisi lähti Amerikkaan. Oleskelun pituudesta ei ole tietoa. Seuraavaltakin kurssilta Amerikkaan lähti kolme naisoppilasta. Saman kymmenluvun kurseilta lähti vielä seitsemän naista. Lukuvuoden 1913–1914 oppilaista lähti kaksi. Kolmikymmenluvun puolivälin kurseilta lähti siirtolaisiksi vielä kaksi naista. Suurimmasta osasta ei ole tietoa, mitä he tekivät Amerikassa. Yksi oli kotiapulaisena englantilaisessa perheessä Chicagossa, yksi Hollywoodissa näyttelijä William Powellin rouvan kamarineitinä, yksi muun muassa johtaja Axel Wennegrenin yksityissihteerinä.

Kaksi naista meni naimisiin suomalaisen kanssa ja muutti Suomeen, yksi muutti Norjaan.

Työtuvat ja asuntolat

Matarengin kansanopisto ja Norrbottenin työtuvat olivat osa koulutuksen taustalla olevaa metajärjestelmää. Työtuvilla koulujen lukukausien aikana asuneet lapset olivat kotoisin kaukaisemmista kylistä ja köyhistä perheistä. He kävivät koulua työtuvalla käsin. Työtuvilla tehtiin läksyjen lisäksi erilaisia askareita. Työtupien kieli oli ruotsi.

Matarengin opiston käyneiden naisten joukko todistaa, kuinka läheinen yhteys opistolla ja työtuvilla oli. Samalla se todistaa myös kansanopiston ruotsalaistamistyön vahvuudesta. Työtuvilla oli osattava puhua, lukea ja kirjoittaa ruotsia, siellä piti järjestää ruotsalaisia juhlia tai juhlia ainakin

joulua ruotsalaiseen tapaan. Työtupien palveluksessa oli eripituisia aikoja ainakin 28 kansanopiston käynyttä naista.¹⁵³

Työtupien johtajina tai apulaisjohtajina toimi seitsemäntoista naista: överkalixilaiset Anna Ahl Teurajärven ja Svea Nilsson Pålkeimin työtuvilla, Anna Alatalo Saivomuotkasta Teurajärven työtuvalla, Tora Zakarisson Övre Sopperosta Pajalassa, koivukyläläinen Anna Alexandersson Karungin, Hietaniemen ja Pellon työtuvilla, matarenkilaiset sisarukset Alida Antti Muodoslombolon sekä Svansteinin työtuvilla ja Laila Antti Nattavaaran, Muodoslombolon ja Arjeplogin työtuvilla, Ebba Petäjävaara Soukolovaarasta Junosuannon työtuvalla samoin kuin Frida Björnfort Svansteinista. Maj Rönnqvist Mukkajärvestä työskenteli Karesuannon, Hulda Hemphälä Karl Gustavista Teurajärven työtuvalla, Linnéa Kerttu Kukkolasta Karesuannon, Pålkeimin, Karungin, Arjeplogin ja Pellon, Hilda Greta Iivari Torakankorvasta Nattavaaran, Karesuannon, Muodoslombolon ja Svansteinin työtuvilla, korpikyläläinen Göta Johansson Svansteinin ja Pellon työtuvilla, korpilombololainen Signe Larsson Junosuannon työtuvalla, Maria (Majken) Mörtberg Vitsaniemestä Jokkmokkin, Hietaniemen ja Pellon työtuvilla sekä karunkilainen Linnéa Seittu Ullatin, Tärännön ja Hietaniemen työtuvilla.

Kolme johtajista ja apulaisjohtajista oli käynyt kotitalouskoulun, kolmetoista yhden vuoden kansanopistokurssin, yksi vuoden kansanopistoa ja kotitalouskoulun sekä yksi kaksi vuotta kansanopistoa. Jotkut apulaisjohtajina toimineet naiset siirtyivät työtupien palvelukseen heti kansanopiston käytyään.

Lisäksi karunkilainen Vanja Ågren oli suunnitellut uraa työtuvilla, mutta hän hukkui Tornionjokeen heinäkuussa 1914 yhdessä kurssitoverinsa ja opettajansa kanssa. Ågren oli käynyt jo kaksi talvea kansanopistoa ja opiskeli onnettomuuden sattuessa kotitalouskoulussa. Vuosikertomuksessa kerrottiin Vanja Ågrenin tulevaisuudensuunnitelmista ja kyvystä seuraavasti: ”Hän oli ajatellut omistautua Norrbottenin työtupatoiminnalle ja oli jo alkanut valmistautua siihen – kiitos pääministerin puolison rouva von Sydowin ilmoituksen stipendien jaon yhteydessä. Työtuvat olisivat saaneet hänestä harvinaisen sopivan kyvyn.”¹⁵⁴

Työtuvilla työskentelivät erilaisissa tehtävissä lisäksi Vanja Huhtasaari (Karungi), Rosa Johansson (Junosuando), Sigrid Jokiaho (Hietaniemi), Emmy Pekkari (Tärendö), Fanny Wilén (Skaulo), Greta Olsson (Merasjärvi), Alma Erkki (Hietaniemi). Tekla Nilssonista kerrottiin, että hän ”ompelee työtuvalla” (Aareavaara)¹⁵⁵. Alma Erkki oli kansakoulunopettaja ja käynyt kansanopistoa yhden vuoden, muut tytöt olivat käyneet Matarengissa kotitalouskoulun.

Työtupatoiminnan lisäksi kansanopiston käyneitä naisia työskenteli koululaisten asuntoloissa¹⁵⁶. Jällivaaran Äijävaarasta kotoisin ollut Nora Arvidsson oli vuoden 1937 kotitalouskoulun jälkeen ensin kotiapulaisena rehtori Carlströmin perheessä ja työskenteli sitten Morjärven asuntolassa.

---

¹⁵³ Norrbottens läns arbetsstugor. Årsredogörelser 1909–1953. Täydennystä kansanopiston käyneiden naisten sijoittumisesta työtupiin olen saanut Linds kogin (2010 ja 2014) luetteloista.

¹⁵⁴ ”Arbetsstuguverksamheten i Norrbotten, åt vilken hon tänkt ägna sig och för vilken hon, tack vare fru statsrådinnan von Sydows förmedling vid stipendieutdelning, redan börjat förbereda sig, hade säkerligen i henne fått en sällsynt dugande kraft.” Redogörelse 1911–1914.

¹⁵⁵ Suluissa oleva on työtupapaikkakunta.

¹⁵⁶ ”Skolhem”.

Gunhild Jakobsson toimi Överkalixin asuntolan apulaisena, Gerda Lehto Övertorneån asuntolan apulaisjohtajana, Eva Niska samassa paikassa apulaisena. Ebba ja Elmi Petäjävaara toimivat väliaikaisen asuntolan johtajina Soukolojärvässä. Pikkukoulun opettaja Helvi Kerttu työskenteli asuntolassa Jämtlannissa. Eräänlaisena asuntolatyöskentelynä voi pitää myös, kun Elsa Björkén Koivukylästä työskenteli vuosina 1941–1942 suomalaislasten siirtolassa Taalainmaan Grängesbergissä. Siellä oli varmasti hyötyä Björkénin todennäköisestä kaksikielisyydestä.

Samalla vuoden 1945 kotitalouskoulukurssilla olleet Hjördis Kieri ja Sally Mäki työskentelivät yhdessä Ruotsin varhaisimmista vapaakouluista, Viggbyholmin sisäoppilaitoksessa, jossa käytettiin uusia kokeellisia opetusmenetelmiä. Inga Niemi ja Nanna Nybom olivat lähteneet sisäoppilaitosten johtajaksi aikovien kurssille.

Hoitoala

Kansanopiston lukuvuoden 1901–1902 oppilas täräntöläinen Mia Karlsson¹⁵⁷ asui vuonna 1925 Kiirunassa, mistä käsin hän lomansa aikana piti Punaisen Ristin sairaanhoitokursseja Kainuunjokilaaksossa. Hän oli yksi monista Matarengin opistosta lähteneistä, jotka kouluttautuivat sairaanhoitajiksi. Mia Carlsson kirjoitti de Vyldereille, kuinka hän piti työstään ja kuinka paljon kansanopisto oli merkinnyt hänelle alalle hakeutuessa. ”Tänä vuonna on ollut erityisen paljon tekemistä, mutta olen kuitenkin iloinen ja tyytyväinen kutsumuksesta, joka on minulle suotu enkä voisi toivoa itselleni mitään muuta. Siitä on kiittäminen kansanopistoa ja vanhoja opettajiani, jotka herättivät parhaimpina vuosinani tämän ajatuksen.”¹⁵⁸

Sairaanhoitajan opinnot olivat aineiston naisten keskuudessa yleinen valinta. Sairaanhoitokoulua varten käytiin useita vuosia kansanopistoa, sillä pääsyyn vaadittiin oppikoulua vastaavat opinnot. Oletan, että sairaanhoitajakoulutukseen lähteneet valmistuivat ja toimivat tässä ammatissa. Yksi jatkoi opintojaan edelleen niin, että hänestä tuli sairaanhoitokoulun opettaja. Sairaanhoitajan ammatissa tai sairaanhoitajakoulussa oli 79 naista. Kouluun lähteneet lähtivät yleisimmin Uumajaan, Sundsvalliin, Bodeniin ja Östersundiin. Lisäksi hakeuduttiin koulutukseen seuraaville paikkakunnille: Gävle, Uppsala, Tukholma, Piitime, Örebro, Vänersborg, Västerås ja Karlstad. Kätilöksi kouluttauduttiin Göteborgissa ja diakonissoiksi Härnösandin Vårstassa. Ajallisesti suurin osa sairaanhoitajakoulutukseen lähteneistä oli käynyt kansanopiston 1940-luvun lopulta 1950-luvun puoleenväliin ulottuneena aikana. Huomattava määrä lähti sairaanhoitajaopintoihin myös vuosisadan ensimmäisellä kymmenellä. Lähes poikkeuksetta sairaanhoitajat jäivät sille seudulle, jolla olivat saaneet koulutuksensa. Jäämistä edisti, että paikkakunnalta oli löytynyt aviopuoliso.

Hoitoalalla suomalaisalueelta pois muuttaneet naiset pystyivät hyödyntämään kaksikielisyyttään ja olemaan tulkkeina suomenkielisille potilaille.¹⁵⁹

Muita hoitoalan ammatteja, joihin kansanopiston tytöt siirtyivät, olivat sairaala-apulaiset, apuhoitajat, kotisiset, kodinhoitajat ja lastenhoitajat. Koulutus tapahtui yleisesti työssä

---

¹⁵⁷ Kirjeessä hän kirjoittaa sukunimensä Carlsson. Mia Carlsson Kiirunasta 5.8.1925 de Vyldereille. NKFC.

¹⁵⁸ ”Detta år har jag haft särskilt mycket att göra men jag är ändå glad och nöjd över det kall som blivit mig anförtrött och skulle inte på något sätt önska mig något annat. Detta har jag folkhögskolan och mina gamla lärare att tacka för, som väckte hos mig den tanken under mina bästa år.” Mia Carlsson 5.8.1925 Vyldereille. NKFC.

¹⁵⁹ Muun muassa Eila Orren sähköposti 22.10.2021.

oppimisena, oppilaana sairaalassa. Uutena ammattina ilmaantuivat hammasteknikko ja hammashoitaja, yksi tyttö kouluttautui lääkepedagogisessa instituutissa. Hammasalan koulutukseen hakeuduttiin Tukholmaan.

Hoitoala kokonaisuudessaan oli ehdottomasti suurin ammattiala, jonka naiset valitsivat. Noin 16 % kaikista naisista, joiden koulunjälkeisestä ajasta oli tietoa, valitsi hoitoalan.

Opetusala

Toinen ammattiala, johon kansanopiston käyneet naiset suuntautuivat, oli opetus. Haaparannan pikkukouluseminaari oli perustettu vuonna 1875, jolloin seminaari valmisti opettajia suomenkielisiin kouluihin. Koulujen opetuskielen muuttuessa ruotsiksi myös opetus Haaparannan seminaarissa tapahtui vuodesta 1891 alkaen vain ruotsiksi. Suuri enemmistö opetusosalle hakeutuvista kävi nimenomaan Haaparannan seminaarin. Usein seminaaria edelsi valmennuskurssi.¹⁶⁰ Yksittäiset naiset kävivät kansakoulunopettajaseminaarin Sundsvallissa, Luulajassa, Murjekissa ja Härnösandissa. Yksi erikoistui lastentarhanopettajaksi Örebron Fröbel-instituutissa, yksi taas kävi nuorisonohjaajakoulutuksen Sigtunassa. Yhdestä naisesta tuli kudonnanopettaja, yhdestä puutarhanhoidon- ja käsityönopettaja, joka sittemmin myös opetti Matarengin opistossa. Seminaariin saattoi päästä vain yhden talvikurssin perusteella, mutta varsinkin 1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla seminaariin päätyneillä naisilla oli takanaan kaksi vuotta kansanopistoa.

Kotiapulaiset

Kansanopisto itse työllisti edellisen vuoden oppilaita esimerkiksi asuntoloissa¹⁶¹. Tyttöjä oli myös opiston opettajien ja erityisesti rehtori Carlströmin perheissä kotiapulaisina. Muutamia oli kotiapulaisina metasysteemiin kuuluvissa paikoissa: pappiloissa Tärännössä, Bodenissa kirkkoherra von Ahnin¹⁶² perheessä, opettajan perheissä Haapakylässä, Bodenissa, Övertorneålla ja maaherran perheessä Luulajassa. Useat lähtivät kotiapulaisiksi Luulajaan, Bodeniin ja Tukholmaan. Kotiapulaisen paikkoja oli myös Uppsalassa, Uumajassa, Kiirunassa, Gävlessä ja Huskvarnassa. Kotiapulaispaikan sijaitessa kotikylissä työskenneltiin todennäköisesti omassa kodissa (*föräldrahem*).

Keittiöala

Kansanopistossa ja etenkin maatalousopistossa saatiin valmiuksia sisäkön, keittäjän, kokin, kylmäkön, tarjoilijan ja emännöitsijän (husmor) ammatteihin. Tälle alalle sijoittuu aineistossa 26 naista. Muutama muutti Tukholmaan työskennellen sairaaloiden keittiöissä ja upseerikerholla (*officersmässa*), mutta pääosa jäi Norrbotteniin. Luulajan ympäristön ruokapaikat ja ravintolat sekä sairaalat tarjosivat heille työpaikan. Kokit ja emännöitsijät saivat työtä myös muista kansanopistoista ja koulujen asuntoloista. Yksi oli savottakokkina metsätyömaalla. Kaksi vuotta kansanopistoa ja maatalousopiston käynyt nainen työskenteli Luulajassa maaherran sisäkkönä.

---

¹⁶⁰ "Preparandkurs".

¹⁶¹ "Elevhushåll".

¹⁶² Pastori Johannes von Ahn oli kansanopiston ystävä, joka vieraili Övertorneån seurakunnan kirkkoherran apulaisen ominaisuudessa Matarengin opiston Pohjolan juhlassa jo keväällä 1906. Ludvig de Vylder Maria de Vylder Ribbingille 22.1.1906. LTUB; Marja Mustakallio 2009, 266.

Yksi nainen oli Båtskärsnäsin sahanjohtajan kokkina ja yksi keittiöoppilana Trollenäsin linnassa Skånessa.

Kaupan ala ja konttorityö

Kauppa-apulainen, myyjä ja myymälänhoitaja olivat yleisimmät kaupalliset ammatit. Määrällisesti kaupallisella alalla työskenteli enemmän naisia kuin opetuslalla. Suurin osa naisista työskenteli kotiseutunsa kaupoissa, muutama yksittäinen myyjänä Tukholmassa. Muutama yleni kauppa-apulaisesta myymälänhoitajaksi, yksi otti haltuunsa kyläkaupan miehen kuoleman jälkeen.

Myös konttorityöntekijät työskentelivät pääasiassa kotiseudullaan. Lääninhallituksessa Luulajassa työskenteli kolme naista. Puhelunvälittäjistä suurin osa työskenteli Tukholmassa, yksi hoiti oman kylänsä ja toinen Sandträskin parantolan puhelinkeskusta. Lisäksi muutamat naiset hoitivat kylien postitoimistoja ja jotkut olivat Tukholmassa postipankin palveluksessa.

Muut alat

Maatalouteen sijoittuneista on vaikea sanoa aineiston perusteella mitään varmaa. Kukaan oppilasyhdistyksen lehteen itsestään tietoja lähettänyt ei ilmoittanut olevansa työssä kotitalalla. Suurin osa maataloudessa työskentelevistä jäi siis näkymättömiksi. Vain yhdeksän naista joko jatkoi maatalousopintoja tai työskenteli maatalousalalla muualla kuin kotonaan.

Varsinaiisiin työläisammatteihin tämän aineiston perusteella päätyi tai työskenteli niissä jonkin aikaa vain muutama: tehdastyössä, siivoojana ja pesulassa.

Käsityön ammattilaisiakin on vain muutama: yksi räätäli, yksi opiskeli höyhenten hyödyntämistä (*fjäderskötsel*), kuusi toimi ompelualalla, heistä yhdellä oli oma ompelimo. Yksi oli perustanut kukkakaupan. Parturi-kampaajia oli kuusi.

Pieni joukko entisiä kansanopiston opiskelijoita toimi luovalla alalla. Valokuvausopintojen jälkeen yhdestä tuli kirjailija, yhdestä yliopisto-opettaja ja tutkija, yksi opiskeli musiikkia ja toimi kanttorin sijaisena.

Monen tytön kansanopiston jälkeisen elämän kohdalla lukee ”kuollut” ja ”makaa Sandträskin parantolassa”.

VII LOPPUKATSAUS

Matarengin opisto perustettiin nationalismien hengessä. Opisto oli osa Ruotsin suomalaisalueella vaikuttanutta verkostoa, jonka taustalla vaikutti halu auttaa alueen huono-osaisia ihmisiä ja poliittinen tarve rakentaa suojamuuria Venäjää vastaan. Kansanopistolla oli yhteydet valtiovaltaan, lääniin, tuomiokapituliin, työtupiin, kansakouluihin, Haaparannan seminaariin, kansakouluntarkastajiin, kirkkoherroihin, läänin talousseuraan, Hätäavun keskuskomiteaan (*Centrala Nödhjälskommittén*), Tukholman naiskomiteaan (*Stockholms Damkommitté*) ja Uppsalan rotubiologian laitokseen.

Selvitykseni taustalla oleva lähdemateriaali sisältää monia opiston henkilökunnan kirjoituksia, jotka ovat ilmestyneet ruotsalaisissa julkaisuissa. Opettajat olivat aktiivisia kansallisella areenalla;

oli tärkeää kertoa ”Ruotsille”, mitä raja-alueen kansanopistossa tapahtui, päästiinkö niihin päämääriin, jotka etelästä käsin oli asetettu.

Kansanopisto opetti oppilailleen ruotsin kielen. Siitä ei ole epäilystä. Mutta vaikuttiko opisto oman kielen häviämiseen tai sen aliarvostamiseen, sitä en pysty tämän selvityksen perusteella sanomaan. Vahvoja viitteitä on siihen, että opiston käyneiden naisten kieli vaihtui. Sekä opiskelussa, työssä että perheessä käyttökieleksi tuli ruotsi.

Kansanopisto opetti oppilaille ruotsalaisia tapoja ja perinteitä, joita nämä nuoret jatkoivat omassa elämässään. Se on aivan selvää. Esimerkiksi Karesuvannon Saivomuotkasta kotoisin ollut vuosikurssin 1937–1938 oppilas Anna Alatalo kirjoitti joulunvietosta kotonaan oppilasyhdistyksen lehdessä: ”[...] päivää ennen jouluaattoa leivoin prinsessapullaa ja joulupullaa, sen olin oppinut koulussa”.¹⁶³ Isänmaallisten juhlapäivien ja ruotsalaisuuden päivän vietto satoi oppilaita Ruotsin kansakunnan historiaan ja maantieteeseen.

Ensimmäisen lukuvuoden oppilas Viktor Wikström muisteli Elisabeth de Vylderiä tämän 70-vuotispäiväkirjoituksessa *Haparandabladetissa*: ”Hänen laulu- ja musiikkioppituntinsa sekä musiikkihetket rehtorin asunnossa jättivät nuoriin sydämiimme aavistuksen jostakin uudesta, meille silloin tuntemattomasta kauneuden maailmasta ja elämän kantavasta voimasta.”¹⁶⁴

Johtaja de Vylder muistutti vuonna 1902, että nuorten tuli kansanopistossa ”oppia tuntemaan maanviljelystämme, kotiteollisuuttamme, laulujamme, sanalla sanoen oppia tuntemaan ja käsittämään koko sitä henkistä ja aineellista viljelystyötä, mitä maassamme tehdään”.¹⁶⁵ Mutta merkitsikö ruotsalaisen kulttuurin tunteminen myös sen sisäistämistä ja oman kulttuurin menettämistä? Siihen en osaa vastata. Ehkä on mahdollista, että kansanopiston suomenkieliset oppilaat tulivat paitsi kaksikielisiksi myös kaksikulttuurisiksi.

Kansanopisto valmisti naisia ottamaan paikkaa julkisella kentällä. Opiston käyneet naiset eivät vain palanneet kodin seinien sisälle, vaan osallistuivat yhdistystoimintaan, kouluttautuivat opiston jälkeen ja sijoittuivat eri ammattialoille. Monen opiston käyneen ammatti oli hoitoalalla tai opettajana, eräänlaisen laajennetun, yhteiskunnallisen äitiyden kentällä. Oma työura toi myös taloudellista itsenäisyyttä.

Kansanopistosta lähdettiin rohkeasti myös kohti erikoisiakin nykyajan ilmiöitä. Fröbel-instituutti tai Viggbyholmin sisäoppilaitos poikkesivat valtavirtapedagogiikasta. Myöskään voimistelukansanopistoon hakeutuminen ei ollut tavanomainen opiskelualan valinta. 1930-luvulla rakennettu kollektiivinen Y. K. -talo (*Yrkeskvinnornas klubb*) Tukholmassa edusti uudenaikaista arkkitehtonista ja perhepoliittista ajattelua. Ammatissa toimiville naisille tarjottiin asumista, jossa tarjottiin työstä kotiin palaavalle naiselle samassa talossa sijaitsevat pesula- ja ruokalapalvelut. Tänne hakeutui työhön yksi Matarengin opiston oppilaista.

---

¹⁶³ Medlemsblad 1938, 6.

¹⁶⁴ ”Hennes sång- och musiklektioner samt musikstunderna i rektorsbostaden kommo våra unga hjärtan att ana en ny, för oss då okänd värld av skönhet och bärande kraft i livet.” *Haparandabladet* 10.11.1945.

¹⁶⁵ ”Den skall lära känna vårt jordbruk, vår slöjd, vår sång, med ett ord: lära känna och förstå hela det andliga och materiella odlingsarbete som föres i vårt land”. Tornedalens elevförbunds Årsskrift 1902.

Voisin tämän kaiken jälkeen sanoa, että Matarengin kansanopiston käyneiden naisten päätä ei palellut. He uskalsivat lähteä ja jäädä. En ole törmännyt yhteenkään opistoa kielteisesti arvostelleeseen naiseen. Päinvastoin, monesta saattaa lukea, että kansanopistoaika oli heidän elämänsä parasta aikaa. Sitähän nuoruus parhaimmassa tapauksessa tietysti on. Opiston käyneillä oli tietoisuus monenlaisesta ja monenkielisestä maailmasta. Toki itsestäänselvyydeksi tuli viimeistään Matarengin opistossa, että nykymaailmaan käydään kiinni ruotsin kielellä.

Kansanopisto merkitsi naisille – kielenoppimisen jälkeen – itsetunnon ja rohkeuden lisääntymistä ruotsinkielisessä yhteiskunnassa toimimiseen. Naisten valitsemat koulutusalat ja ammatit vaativat kaksikielisyyttä tai ruotsinkielisyyttä. Övertorneån kunnasta vuosina 1895–1930 tapahtunutta pois muuttota tarkastelleen Lars Eleniuksen mukaan motivaatio oppia ruotsia oli valtava, koska ruotsin kielellä pääsi mukaan moderniin yhteiskuntaan¹⁶⁶. Poismuuttaneista selvä enemmistö oli naisia. Myös kuntaan jääneet naiset ymmärsivät, että ruotsin oppiminen oli välttämätöntä, jos halusi lähteä muualle.¹⁶⁷ Alueelle jääneet naiset todennäköisesti ylläpitivät ruotsin kielen osaamistaan, sillä se avaisi oven, jos hekin joskus lähtisivät ”etelään”.

Opistoa kaksi vuotta käynyt Eila Orre (s. 1939) Sundsvallista kirjoitti minulle lokakuussa 2021: ”Ajatus kansanopistoon hakeutumisesta oli itsestään selvä. Se oli ainoa mahdollisuus opiskella eteenpäin meille, jotka emme päässeet kansakoulun jälkeen oppikouluun. Suurin unelmani oli päästä ylioppilaaksi, mutta rakas isäni ei nähnyt mitään mieltä tyttöjen kouluttamisesta, heidän tuli mennä naimisiin ja synnyttää lapsia. Olin perheeni nuorin ja oli itsestään selvää, että jään kotiin ja autan kotitilan töissä. Kansanopistoon hakeminen oli ainoa mahdollisuus tehdä elämässään jotain muuta. [...] Kansanopistossa oli ihanaa. Useimmat meistä olivat kaksikielisiä, meillä oli suurin piirtein samanlainen tausta. Opistossa tunsin itsensä samanarvoiseksi ihmisenä. Ja, meillä oli todella hienoja opettajia.”¹⁶⁸

Kansanopistosta Eila Orre sai myös vahvistusta omalle suomen kielelleen. Muitten suomenkielisten oppilaiden joukossa oma äidinkieli tuntui todellakin äidinkieleltä ja kieli pääsi kukoistamaan. Kokemuksen taustalla oli omassa kylässä, koulussa ja asuntolassa koettu häpeä kielestä ja sen mukana koko olemassaolosta. Sen sijaan muutamat harvat ruotsinkieliset saattoivat kokea itsensä ulkopuolisiksi, Eila muistelee.¹⁶⁹

Mielestäni naisilla, jotka lähtivät töihin ”Ruotsiin”, oli lähtönsä taustalla eräänlainen toivon perspektiivi: minkä kielen osaamisella pärjää, voi perustaa perheen ja tulla taloudellisesti toimeen tulevaisuudessa. Toisaalta asian voi nähdä myös onnistuneena assimilaatiopolitiikkana.

Koko toimintansa aikana – ja varsinkin 1910-luvusta eteenpäin – Matarengin opisto oli riippuvainen valtion keskushallinnon ja aluehallinnon antamasta avusta. Nämä tahot ja lisäksi

---

¹⁶⁶ ”Vilken drivkraft att lära sig svenska”. Elenius 2001, 363.

¹⁶⁷ Elenius 2001, 346–347.

¹⁶⁸ ”Idén att söka till folkhögskola kändes självklart. Det var enda möjligheten att få läsa vidare för oss som inte fick gå vidare från folkskola till realskola. Min största dröm var att få ta studenten, men kära far ansåg att det inte var någon mening att flickor utbildade sig, det skulle ju ändå gifta sig o få barn. Jag var yngst i familjen och skulle då självklart stanna hemma och hjälpa till i jordbruket. Att söka in på Folkhögskolan var helt underbart. De flesta av oss var tvåspråkiga, hade ungefär samma uppväxt och där kände man sig likvärdig som människa. Och, vi hade fantastiskt fina lärare.” Eila Orren sähköposti 22.10.2021.

¹⁶⁹ Eila Orren sähköposti 22.10.2021.

Luulajan hiippakunta ohjasivat kansanopistoa haluamaansa – ainakin alkuaikana nationalistiseen – suuntaan. Kun alueelta lähti oppilaita rajajoen yli itään, heitä houkuteltiin rahalla takaisin. Tavanomainen kansanopistotoiminta valoi muun muassa isänmaallisten juhlien kautta oppilaisiin ruotsalaista kansallishenkeä, joka perustui ajatukseen ”yksi kansa, yksi kieli, yksi maa”. Kansanopiston normaalin oppisisällön lisäksi opetettiin ruotsin kieltä laajemmin kuin missään muussa Ruotsin kansanopistossa. Ruotsin kieli oli koulu yhteisön normi ja siitä tuli normi myös naisten elämässä.

Ruotsalaistamistyö oli vain yksi osa opistoa. Suurena linjana on nähtävä itse kansanopistoliikkeen perusajatus nuorten – tässä selvityksessä nuorten naisten – herättämisestä omaan ajatteluun ja toimintaan. Mutta oma ajattelu ja toiminta ei ollut tarkasteluajankohtana koulun käyneille naisille identifioitumista omaan kieleen ja oman lapsuuden yhteisön tapoihin ja aktiivista toimimista näiden asioiden puolesta.

Ehkä kansanopiston käyneitä ja muualle Ruotsiin muuttaneita naisia voisi ajatella myös enemmistö – vähemmistö -näkökulmasta? Kirjassa *Kielimuurin varjosta* kirjoittajat arvelevat enemmistöihmisten välttelevän vähemmistöidentiteetin omaksumista. Kun Suomesta Ruotsiin muuttaneet olivat kouluttautuneet Ruotsissa, paras tapa päästä uralla eteenpäin oli identiteetin ja suomen kielen osaamisen piilottaminen.¹⁷⁰ Vastaavasti Ruotsin Tornionlaakson suomea puhuneet naiset halusivat kouluttautua ammatteihin ja työskennellä muualla Ruotsissa. Silloin paras mahdollisuus päästä tavoitteisiin oli ruotsalaistua, olla enemmistön jäsen. Tornionlaaksossa suomen puhuja oli ollut osa enemmistöä. Siksi maailmalle lähtiessä oli häivyttävä kieli ja identiteetti, jotta voisi edelleen olla enemmistön jäsen. Toisaalta on huomattava, että Ruotsin Tornionlaaksosta muuttaneella, äidinkieleltään suomalaisella naisella oli ruotsalaisessa yhteiskunnassa äidinkielestään johtuvaa kielipääomaa, josta oli hänelle hyötyä. Häntä tarvittiin Suomesta muuttaneiden tulkkina.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Arkistolähteet

Matarengin opiston arkisto

Redogörelse för folkhögskolekursen 1901–1902

Redogörelse för svenska Tornedalens Folkhögskoleförenings och Stiftelsen Tornedalens Folkhögskolas med tillhörande verksamhet under tiden 1 juli 1911–13 augusti 1914. Lund 1916

Redogörelser för Stiftelsen Tornedalens Folkhögskolas verksamhet 1915–1959

Nordkalottens Kultur- och forskningscentrum (NKFC)

---

¹⁷⁰ Heed et al. 2020, 26.

Tornedalens Lantmänna- och Folkhögskola. Årsredogörelser för manliga och kvinnliga Folkhögskolekurserna samt Lantmannakurserna, 1901–1902, 1902–1903

Tornedalens elevförbundets årsskrift 1902 utgifven av Ludv. de Vylder

Hälsning från Höga Nord. Skolliv i Matarengi. Redogörelse för verksamheten vid Tornedalens Lantmänna- och Folkhögskola. Avgiven på uppdrag av skolans styrelse genom Ludv. de Vylder, skolans förståndare. = de Vylder Ludvig 1911

Kirjeitä Ludvig ja Elisabet de Vylderille koulun entisiltä oppilailta, opettajilta ynnä muilta

Norrbottnens läns arbetsstugor. Årsredogörelser 1909–1953

Luleå tekniska universitetsbibliotek (LTUB)

Brev från Ludvig de Vylder till sin faster Maria de Vylder-Ribbing i Lund. Åren 1898–1909, kopior

Brev från Elisabeth de Vylder till Maria de Vylder-Ribbing i Lund. Åren 1897–1905, 1908. Kopior renskrivna av Klas de Vylder

Övertorneå kyrkoarkiv

Övertorneå församlingsböcker 1902–1919. A II a: 2

Muut

Elenius, Lars 2017. *Identitetsförändring som resultat av modernisering och skolpolitik i Tornedalen*. Sammanfattande syntes av föredrag hållna av Lars Elenius för STR-T Uppsala 2017. Tekijän hallussa

Mustakallio, Hannu 2018. *Finska språkets ställning i norra Sverige och de finsk-svenska kyrkliga relationerna från 1890-talet till andra världskriget*. Esitelmä Övertorneån seurakuntakodilla 26.10.2018 ”Då språk och identitet skulle hitta varandra. En fördjupande dag om språk, tro och identitet”. Tekijän hallussa

Sähköpostikirjeenvaihto Mikaela Omarkin kanssa syys-lokakuussa 2021. Tekijän hallussa

Sähköpostikirjeenvaihto Eila Orren kanssa lokakuussa 2021. Tekijän hallussa

Sanoma- ja aikakauslehdet

Det Nya Sverige. Tidskrift för nationella spörsmål 1907

Folkskolans vän 1906, 1917, 1922, 1925, 1929

Folkskollärarnas Tidning 1929

Gränsen [Tornedalens elevförbunds medlemsblad] 1959–1968

Haparandabladet 1924, 1945

Idun 1943

Kyrka och skola: svensk ecklesiastik-tidning 1899

Matarengi. Tidskrift för Tornedalens folkhögskolas elevförbund 1916–1919

Social tidskrift: organ för studenter och arbetare 1905

Svenska Dagbladet 1943

Svensk läraretidning: illustrerat veckoblad för folkundervisningen 1899, 1900, 1908

Svenskt land 1932

Sveriges väl: veckoblad för nationella sträfvanden 1906, 1908

Tidskrift för svenska folkhögskolan 1909, 1911, 1925, 1926, 1952

Tornedalens elevförbunds (TEF) medlemsblad 1937–1958

Tornedalens elevförbunds Årsskrift 1902

Vi flickor 1943

Painetut lähteet ja kirjallisuus

Bergfors Georg & Albin Neander 1928. Ett besök på Sveriges Nordligaste folkhögskola. *Norrbottnen* I, 137-142.

Bergman, Melvin 1952. Flyttande folkhögskola fyller 40 år. *Tidskrift för svenska folkhögskolan* 1953. Årgång 33 – Häfte 2.

Bergqvist, O. 1907. Folkundervisningen i Sveriges Finnbygd. *Det nya Sverige* 1907.

Borelius, Fredrik 1926. Ett par elevuppsatser. *Tidskrift för svenska folkhögskolan* 1926, 178–182.

Carlström, C. Fr. (red.) *Tornedalens lantmanna- och folkhögskola 1899–1924. Minnesskrift*. Luleå 1925.

Cullblom, Ester 1999. *Vi pigade i Tornedalen. Finska kvinnors erfarenheter av att arbeta som pigor i 50-talets Tornedalen*. Länsstyrelsen i Luleå.

Degerman, Allan 1968. *Svensk folkhögskola 100 år. Folkhögskolans idéhistoria*. Uddevalla: Bokförlaget Liber.

Elenius, Lars 2001. *Både finsk och svensk. Modernisering, nationalism och språkförändring i Tornedalen 1850–1939*. Umeå.

- Elenius, Lars 2015. Ett metasystem för utbildning i Tornedalen. Tvåspråkighet för emancipation eller förtryck? *Norrlandsfrågan. Erfarenheter av utbildning, bildning och fostran i nationalstatens periferi*. Red. av David Sjögren och Johannes Westerberg. Umeå: Kungl. Skytteanska Samfundet.
- Heed Merja et al. 2020. *Kielimuurin varjosta. Ruotsinsuomalaisuudesta ja vähemmistötietoudesta*. Recito Förlag, Borås.
- Henriksson, Hanna 2000. *Folkhögskolan och försvenskning av Tornedalen. En studie av Bodens och Tornedalens folkhögskolor* [C uppsats LTU Historia C]
- Jonsson, Leif 1990. *Ljusets riddarvakt. 1800-talets studentsång övad som offentlig samhällskonst*. Acta Universitatis Uppsaliensis. Nova series 11.
- Karjalainen, Martta 1973. *Ylitornion kristillinen kansanopisto 1923–1973*. Tornio.
- Lindskog, Gerda Helena 2010. *”Snölandets fattiga ungdom till hjälp”. Om kvinnor och män kring Norrbottens arbetsstugor för barn 1903-1933*. Bokförlaget h:ström – Text & Kultur.
- Lindskog, Gerda Helena 2014. *”Först och främst misshagade namnet”. Arbetsstugor för barn i Tornedalen och Lappland 1930-1954. Tjugosex intervjuer*. Bokförlaget h:ström – Text & Kultur.
- Marcusdotter, Marianne 2005. *”Med vackra inslag prydd din lefnads väf!”*. Den kvinnliga textila slöjden på folkhögskolorna 1873-1920. Linköping: Linköpings universitet. Skapande Vetande 42.
- Marcusdotter, Marianne & Göran Sallnäs 2006. *Elisabeth & Ludvig De Vylder – två folkhögskolepionjärer*. Stockholm.
- Mustakallio, Hannu 1994. *Herätysliikkeen, maakunnan ja rajaseudun opisto. Ylitornion kristillisen kansanopiston perustaminen ja alkuvaiheet 1920-luvun lopulle saakka*. Ylitornion kristillinen kansanopisto.
- Mustakallio, Hannu 2016. Laestadianismen, den finskspråkiga minoriteten i norra Sverige och de finsk-svenska kyrkliga relationerna från 1890-talet till år 1923. *Gränsöverskridande kyrkohistoria. De språkliga minoriteterna på Nordkalotten*. Studies on the religious history of the north. Umeå, 48–65.
- Mustakallio, Hannu 2019a. Laestadianismen, den finskspråkiga minoriteten i norra Sverige och de kyrkliga relationerna från 1890-talet till år 1923. Hannu Mustakallio, *Kaikki me olemme jostain kotoisin. Puheita ja artikkeleita professori Hannu Mustakallion Joensuun-kaudelta 2003–2019*. Karjalan teologisen seuran julkaisuja 3. Joensuu: Karjalan teologinen seura, 244–255.
- Mustakallio Hannu 2019b. Valtakunnankieli vai uskon äidinkieli? Länsipohjan kysymys ja suomalais-ruotsalaiset kirkolliset suhteet vuodesta 1923 toiseen maailmansotaan. Hannu Mustakallio, *Kaikki me olemme jostain kotoisin. Puheita ja artikkeleita professori Hannu Mustakallion Joensuun-kaudelta 2003-2019*. Karjalan teologisen seuran julkaisuja 3. Joensuu: Karjalan teologinen seura.
- Mustakallio, Marja 2009. *Sata vuotta tornionlaaksolaista musiikkielämää*. Övertorneå: Arktinen Ajatus.

Mustakallio, Marja 2012. *Musik på gränsen. Hundra år av tornedalskt musikliv*. Övertorneå: Arktinen Ajatus.

Mustakallio, Marja 2016. *Körttisuvun hihhulilammas*. Övertorneå: Arktinen Ajatus.

Ohrlander, Kajsa 2005. En systerlig gest mot det förflutna. Den kvinnliga folkhögskolan ges en plats i historien och kvinnorörelsen. "Med vackra inslag prydd din lefnads väf!" *Den kvinnliga textila slöjden på folkhögskolorna 1873–1920* av Marianne Marcusdotter. SkapandeVetande 42. Lindköpings universitet, 7–23.

Pekkari, Karl (red.) 1999. *Tradition och Förnyelse. Tornedalens folkhögskola 'Mataringin Opisto' 100 år*. Jubileumsskrift 1999.

Tenerz, Hugo 1963. *Folkupplysningsarbetet i Norrbottens finnbygd under förra hälften av 1900-talet jämte språkdebatten*. Strängnäs.

Thorson, Josef 1905. Tornedalens Landtmanna- och Folkhögskola. *Social tidskrift: organ för studenter och arbetare*. Stockholm: Centralförbundet för socialt arbete.

Tidström Karl-Ragnar & Hannu, Uno (red.). *Tornedalens Lantmanna- och Folkhögskola 1899–1949*. Haparanda 1950.

Tuomas Larsson Kerstin 2017. *Hjärntvättarresan. Aivonpesureisu*. Lumio förlag.

Viitanen, F. O. 1917. *Pohjois-Ruotsin suomalaiset*.

de Vylder, Elisabet 1943. Skolliv i högan nord. Minnen från sekelskiftet. *Vi flickor* nr 10/1943.

de Vylder, Elisabet 1950. När vi började – kulturbild från Tornedalen [föredrag i radio]. Särtryck ur *Tidskrift för svenska folkhögskolan*.

de Vylder, Elisabet 1957. *Så minns jag det*. LTs förlag.

de Vylder, Ludvig 1904. *Tornedalen. Dess land och folk*. Stockholm: Norstedt.

de Vylder, Ludvig 1909. Det andliga försvarsarbetet i översta Norrland. *Svenska folkhögskolans årsbok* 1909.

de Vylder, Ludvig 1911. *Hälsning från Höga Nord. Skolliv i Matarengi*. Redogörelse för verksamheten vid Tornedalens Lantmanna- och Folkhögskola. Luleå: Norrbottens-Kuriren.

de Vylder, Ludvig 1918. Bondekultur i höga norden. *Svenska jordbrukets årsbok* 1918.

de Vylder, Ludvig 1922. Land och folk i svenska Tornedalen. *Läsning för svenska folket*. Stockholm: Sällskapet för nyttiga kunskapers sprida.

de Vylder, Ludvig 1923. *Pihtijärvi: folklivsskildring från övre Norrland*. Tukholma: Birkagården.

de Vylder, Ludvig 1926. *Vildmarkens skördar: skildringar från Pihtijärvi*. Uppsala: J. A. Lindblad.

de Vylder, Ludvig 1937. *Gryende dag: en roman från Pihtijärvi*. Lund: Gleerup.

Wiss, Peter 1995. *Tornedalens Folkhögskola. Tankar om motiven till dess grundande*. Institutionen för Pedagogik och Ämnestudier Högskolan i Luleå. Historia-B.

Ylipää, Arne 1980. *De mörka åren*. Pajala.